

**UITVOERING VAN RICHTLIJN 2001/42 BETREFFENDE DE
BEOORDELING VAN DE GEVOLGEN VOOR HET MILIEU VAN
BEPAAALDE PLANNEN EN PROGRAMMA'S**

Inhoud

VOORWOORD

1.	INLEIDING	p. 2
2.	DOELSTELLING VAN DE RICHTLIJN	p. 4
3.	WERKINGSSFEER VAN DE RICHTLIJN	p. 5
4.	ALGEMENE VERPLICHTINGEN	p. 21
5.	HET MILIEURAPPORT	p. 23
6.	KWALITEIT VAN HET MILIEURAPPORT	p. 32
7.	RAADPLEGING	p. 34
8.	MONITORING	p. 43
9.	VERBAND MET ANDERE GEMEENSCHAPSWETGEVING	p. 47

Aanhangsel I Praktische handleiding voor monitoring

Aanhangsel II Leden van de werkgroep

Aanhangsel III Bibliografie

Voorwoord

De richtlijn strategische milieubeoordeling is een belangrijke stap voorwaarts in het Europese milieurecht. Grotere projecten die gevolgen kunnen hebben voor het milieu, moeten op dit moment krachtens Richtlijn 85/337/EEG worden beoordeeld. Deze beoordeling gebeurt echter in een fase waarin de mogelijkheden voor het aanbrengen van significante veranderingen vaak beperkt zijn. Besluiten over de locatie van een project of de keuze voor bepaalde alternatieven zijn in deze fase mogelijk al genomen in het kader van plannen voor een hele sector of geografisch gebied. De richtlijn strategische milieubeoordeling (2001/42/EG) vult deze leemte aan door voor een breed scala van plannen en programma's voor te schrijven dat deze op milieueffecten moeten worden beoordeeld, zodat deze effecten in aanmerking kunnen worden genomen wanneer de plannen en programma's feitelijk worden ontwikkeld en voordat zij worden vastgesteld. Ook het publiek moet over de ontwerp-plannen en de milieubeoordeling worden geraadpleegd, en de meningen die worden geuit, moeten in aanmerking worden genomen.

Hoewel het concept 'strategische milieubeoordeling' op zichzelf weinig aanleiding tot misverstanden geeft, vormt de uitvoering van de richtlijn een aanzienlijke uitdaging voor de lidstaten. De richtlijn raakt het hart van veel besluitvorming in de overheidssector. In veel gevallen zal uitvoering van de richtlijn meer gestructureerde plannings- en raadplegingsprocedures vereisen. Er zal systematischer aan de hand van milieucriteria moeten worden beoordeeld wat de milieueffecten kunnen zijn van voorstellen en van reële alternatieven voor die voorstellen. Hoewel het interpreteren van de resultaten soms moeilijk zal zijn, zullen deze beoordelingen – wanneer zij naar behoren worden uitgevoerd – ertoe bijdragen dat men bij het nemen van besluiten over meer informatie beschikt. Dit zal op zijn beurt leiden tot een betere kwaliteit van leven en een duurzamer milieu, voor deze en toekomstige generaties.

Vandaar dat het belangrijk is dat de lidstaten goed begrijpen wat de richtlijn voorschrijft, zodat deze in de gehele EU op consistente wijze wordt uitgevoerd.

Het onderhavige document is met dit doel voor ogen opgesteld. Het moet de lidstaten helpen de richtlijn op een zodanige wijze uit te voeren dat de voorschriften die erin zijn vervat, worden nageleefd en de daarvan verwachte vruchten kunnen worden geplukt. Tot slot zou het document de lidstaten ook een beter inzicht moeten verschaffen in het doel en de werking van de richtlijn en hen in staat moeten stellen na te gaan welke implicaties de richtlijn voor hun eigen planningsprocedures zal hebben.

Catherine Day
Directeur-generaal – DG Milieu

1. INLEIDING

- 1.1. Richtlijn 2001/42/EG van het Europees Parlement en de Raad betreffende de beoordeling van de gevolgen voor het milieu van bepaalde plannen en programma's¹ ('richtlijn strategische milieubeoordeling')² is op 21 juli 2001 in werking getreden en moet vóór 21 juli 2004 zijn geïmplementeerd. De richtlijn zal grote invloed hebben op het werk van tal van overheidsinstanties, omdat deze worden gedwongen om systematisch na te gaan of de plannen en programma's die zij opstellen, binnen de werkingssfeer van de richtlijn vallen, en derhalve of zij hun voorstellen aan een milieubeoordeling moeten onderwerpen, overeenkomstig de procedures die in de richtlijn zijn neergelegd.
- 1.2. De ervaring die is opgedaan met Richtlijn 85/337/EEG betreffende de milieueffectbeoordeling van bepaalde openbare en particuliere projecten ('de m.e.r.-richtlijn')³ heeft geleerd dat het belangrijk is om ervoor te zorgen dat de richtlijn in de gehele Gemeenschap op consistente wijze wordt geïmplementeerd en toegepast, zodat met betrekking tot milieubescherming en duurzame ontwikkeling een maximaal rendement wordt behaald. Het onderhavige document verschaft de lidstaten een handleiding om te garanderen dat de richtlijn strategische milieubeoordeling vanaf een vroeg stadium zo consistent mogelijk wordt geïmplementeerd en toegepast.
- 1.3. Het document is opgesteld door vertegenwoordigers van de lidstaten en het directoraat-generaal Milieu die hebben deelgenomen aan de besprekingen over de richtlijn dan wel op verschillende niveaus milieubeoordelingen hebben uitgevoerd, waardoor de werkgroep over een ruime ervaring beschikte (zie aanhangsel II). Ook heeft men zijn voordeel kunnen doen met gesprekken met nationale deskundigen in strategische milieubeoordeling van zowel de lidstaten als de toetredingslanden. De auteurs hebben zich bij het opstellen van het document voor een groot deel laten leiden door de vragen die de lidstaten moeten beantwoorden wanneer zij de richtlijn binnen hun respectieve rechtssystemen gaan toepassen.
- 1.4. Het document is opgesteld om de lidstaten, toetredingslanden en kandidaat-lidstaten te helpen zich volledig inzicht te verschaffen in de verplichtingen die voor hen in de richtlijn zijn vervat en hen te ondersteunen bij het omzetten van de richtlijn in nationale wetgeving en, niet minder belangrijk, het opzetten of verbeteren van de procedures waarmee de wettelijke verplichtingen worden nagekomen. Hoewel enkele praktische adviezen worden gegeven over de wijze waarop aan bepaalde vereisten kan worden voldaan, wordt in principe

¹ PB L 197 van 21.7.2001, blz. 30.

² Hoewel het woord 'strategisch' noch in de titel noch in de tekst van de richtlijn voorkomt, wordt deze vaak aangeduid als de 'richtlijn strategische milieubeoordeling', omdat de richtlijn handelt over milieubeoordeling op een hoger, meer strategisch niveau dan dat van individuele projecten (die aan de orde komen in de richtlijn milieueffectbeoordeling (m.e.r.) (Richtlijn 85/337/EEG, als gewijzigd bij Richtlijn 97/11/EG)).

³ PB L 175 van 5.7.1985, blz. 40.

niet uitgelegd hoe een milieubeoordeling moet worden uitgevoerd. Het document is ook van nut voor de instanties die de richtlijn bij het opstellen van hun plannen en programma's moeten toepassen, die dit document kunnen gebruiken samen met de nationale handleidingen die door de lidstaten zelf zijn opgesteld. Het document kan eventueel ook van nut zijn bij het in aanmerking nemen van het VN/ECE-protocol betreffende strategische milieubeoordeling, dat op 21 mei 2003 in Kiev, Oekraïne, tijdens de vijfde ministersconferentie – ‘Milieu voor Europa’ – voor ondertekening is opengesteld.⁴

- 1.5. Het document geeft alleen de opvattingen van de Commissiediensten weer en is niet bindend. De huidige versie is niet de definitieve. De mogelijkheid bestaat dat het document in de toekomst naar aanleiding van de ervaringen die bij de uitvoering van de richtlijn worden opgedaan en naar aanleiding van eventuele jurisprudentie terzake, zal worden herzien. Het is niet de bedoeling om op specifieke vragen een definitief antwoord te geven. Veeleer wordt getracht om klaarheid te brengen in de wijze waarop vragen met betrekking tot de richtlijn moeten worden benaderd. Benadrukt moet worden dat de verantwoordelijkheid voor de interpretatie van een richtlijn in laatste instantie bij het Europees Hof van Justitie (HvJ) berust.
- 1.6. Voor de structuur van het document is uitgegaan van de volgorde van de artikelen in de richtlijn zelf. Voor het begrijpen van de richtlijn moet allereerst duidelijk zijn op welke plannen en programma's deze van toepassing is. Vandaar dat wordt begonnen met een bespreking van de werkingssfeer, waarbij wordt gekeken naar het concept van plannen en programma's en naar de vraag of deze aanzienlijke gevolgen voor het milieu kunnen hebben. Vervolgens wordt ingegaan op de inhoud van het milieurapport, de eisen met betrekking tot kwaliteitsborging, de bepalingen inzake raadpleging, de aard van het monitoringvereiste en tot slot de verbanden tussen de richtlijn en andere Gemeenschapswetgeving.
- 1.7. Elk hoofdstuk heeft zoveel mogelijk dezelfde opbouw: een verwijzing (in cursief) naar de desbetreffende bepaling(en) van de richtlijn, een korte inleiding en een bespreking van de relevante kwesties. Daarbij wordt, indien van toepassing, geput uit de jurisprudentie van het HvJ, in het bijzonder uit besluiten met betrekking tot de m.e.r.-richtlijn. Citaten uit de richtlijn zelf zijn vetgedrukt. De voorbeelden in dit document vallen niet automatisch binnen de werkingssfeer van de richtlijn. Dat hangt namelijk van het specifieke geval af.

⁴ Protocol betreffende strategische milieubeoordeling bij het Verdrag inzake milieueffectbeoordeling in een grensoverschrijdende context (het Espoo-verdrag). De bepalingen van het protocol die betrekking hebben op plannen en programma's zijn qua inhoud vergelijkbaar maar niet gelijk aan die van de richtlijn. Het protocol bevat ook een artikel over beleid en wetgeving.

2. DOELSTELLINGEN VAN DE RICHTLIJN

Artikel 1

Deze richtlijn heeft ten doel te voorzien in een hoog milieubeschermingsniveau en bij te dragen tot de integratie van milieuoverwegingen in de voorbereiding en vaststelling van plannen en programma's, met het oog op de bevordering van duurzame ontwikkeling, door ervoor te zorgen dat bepaalde plannen en programma's die aanzienlijke effecten op het milieu kunnen hebben overeenkomstig deze richtlijn aan een milieubeoordeling worden onderworpen.

- 2.1. Artikel 1 geeft twee doelstellingen van het uitvoeren van een milieubeoordeling overeenkomstig de richtlijn:
- voorzien in een hoog milieubeschermingsniveau;
 - een bijdrage leveren aan de integratie van milieuoverwegingen in de voorbereiding en vaststelling van bepaalde plannen en programma's, met het oog op de bevordering van duurzame ontwikkeling.
- 2.2. Deze doelstellingen koppelen de richtlijn aan de algemene doelstellingen van het communautair milieubeleid, als neergelegd in het EG-Verdrag.⁵ Artikel 6 van het Verdrag bepaalt dat de eisen inzake milieubescherming moeten worden geïntegreerd in de omschrijving en uitvoering van het beleid en het optreden van de Gemeenschap, in het bijzonder met het oog op het bevorderen van duurzame ontwikkeling.
- 2.3. Artikel 1 moet worden gelezen in samenhang met de consideransen van de richtlijn, in het bijzonder considerans (4), (5) en (6), die ook de doelstellingen van de richtlijn beschrijven:
- garanderen dat reeds tijdens de voorbereiding en vóór de vaststelling van plannen en programma's met de effecten van de uitvoering ervan rekening wordt gehouden (considerans 4);
 - ondernemingen helpen door het verschaffen van een consistent kader waarin gehandeld kan worden, door het integreren van relevante milieu-informatie in de besluitvorming. Het betrekken van meer factoren bij de besluitvorming zal bijdragen aan meer duurzame en doeltreffende oplossingen (considerans 5);
 - een reeks gemeenschappelijke procedurele voorschriften verschaffen die nodig zijn om tot een hoog niveau van milieubescherming bij te dragen (considerans 6).

⁵ Artikel 174 van het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap.

3. WERKINGSSFEER VAN DE RICHTLIJN⁶

- 3.1. De bepalingen die de werkingssfeer van de richtlijn aangeven, staan hoofdzakelijk in twee verwante artikelen. Artikel 2 beschrijft welke kenmerken plannen en programma's moeten hebben wil de richtlijn daarop van toepassing zijn. Artikel 3 geeft vervolgens aan hoe bepaald moet worden welke van die plannen en programma's aanzienlijke gevolgen voor het milieu kunnen hebben en derhalve aan een milieubeoordeling moeten worden onderworpen. Artikel 13, lid 3, geeft aan wat de temporele werkingssfeer van de richtlijn is (zie de paragrafen 3.64-66, hieronder).

Artikel 2

(a) "plannen en programma's": plannen en programma's, met inbegrip van die welke door de Gemeenschap worden medegefinancierd, alsook de wijzigingen ervan,

- die door een instantie op nationaal, regionaal of lokaal niveau worden opgesteld en/of vastgesteld of die door een instantie worden opgesteld om middels een wetgevingsprocedure door het parlement of de regering te worden vastgesteld, en

- die door wettelijke of bestuursrechtelijke bepalingen zijn voorgeschreven.

- 3.2. Het eerste vereiste waaraan **plannen en programma's** moeten voldoen om onder de richtlijn te vallen, is dat zij beantwoorden aan de voorwaarden zoals die in artikel 2, onder a), onder beide streepjes staan geformuleerd. Met andere woorden, zij moeten zowel 'door een bevoegde instantie worden opgesteld en/of vastgesteld' als 'door wettelijke of bestuursrechtelijke bepalingen zijn voorgeschreven'.
- 3.3. **"Plannen en programma's"** worden niet nader omschreven. De woorden zijn geen synoniemen, maar bestrijken een brede reeks betekenissen die elkaar op sommige punten overlappen. Wat de voorschriften van de richtlijn betreft, wordt tot dusver geen onderscheid gemaakt tussen "plannen" en "programma's". Het is derhalve noch noodzakelijk noch mogelijk om hier een strikt onderscheid aan te brengen. Wanneer wordt vastgesteld of een document een plan of programma is als bedoeld in de richtlijn, moet worden bepaald of het de hoofdkenmerken van een dergelijk plan of programma heeft. Het is niet betrouwbaar genoeg om zich alleen maar door de naam ('plan', 'programma', 'strategie', 'richtsnoeren', enz.) te laten leiden: documenten die alle door de richtlijn genoemde kenmerken van een plan of programma bezitten, hoeven niet noodzakelijkerwijs zo te heten maar kunnen ook een verscheidenheid van andere namen hebben.

⁶ In het jargon zoals dat in de context van milieubeoordeling wordt gebruikt, heeft 'reikwijdte' gewoonlijk betrekking op het bereik van het milieurapport als beschreven in artikel 5. Dit moet niet worden verward met de term 'werkingssfeer' in de titel van artikel 3, die verwijst naar het toepassingsgebied van de richtlijn.

- 3.4. Het HvJ merkte in de zaak C-72/95 *Kraaijeveld* bij de beschouwing van het concept ‘project’ als bedoeld in de m.e.r.-richtlijn op, dat de richtlijn een brede werkingssfeer en een breed doel heeft. Gezien het woordgebruik in Richtlijn 2001/42/EG, de verwante doelstellingen van die richtlijn en de m.e.r.-richtlijn, en de conceptuele gelijkenissen tussen die twee, wordt de lidstaten aangeraden om voor Richtlijn 2001/42/EG dezelfde aanpak te volgen wanneer zij nagaan of een besluit moet worden beschouwd als een plan of programma dat onder de werkingssfeer van de richtlijn valt. De mate waarin het waarschijnlijk is dat een besluit aanzienlijke milieueffecten zal hebben, is één van de maatstaven die kunnen worden gehanteerd. Mogelijk moeten de bepalingen zo worden gelezen dat deze betrekking hebben op alle formele verklaringen die verder gaan dan het simpelweg uiten van een verlangen en die een koers uitzetten voor toekomstige actie.
- 3.5. Het type document dat in veel lidstaten wordt beschouwd als een **plan**, is een document waarin staat beschreven hoe men een bepaald project of beleid denkt te zullen uitvoeren. Dit kunnen bijvoorbeeld ruimtelijke-orderingsplannen zijn, waarin wordt aangegeven hoe een gebied moet worden ontwikkeld, of waarin voorschriften of aanwijzingen staan voor het soort ontwikkeling dat in bepaalde gebieden geschikt of toelaatbaar wordt geacht, of waarin criteria worden gegeven die bij het ontwerpen van nieuwbouw in aanmerking moeten worden genomen. Afvalbeheersplannen, waterbeheersplannen, enz. worden in het kader van de richtlijn ook als plannen beschouwd als zij onder de in artikel 2, lid a), gegeven omschrijving vallen en voldoen aan de in artikel 3 genoemde criteria.⁷
- 3.6. In sommige lidstaten wordt een **programma** doorgaans gezien als een plan waarin een reeks projecten in een bepaald gebied aan de orde komen. Zo kan bijvoorbeeld een reeks activiteiten voor de sanering van een stedelijk gebied, die een aantal afzonderlijke bouwprojecten omvatten, als programma worden beschouwd. In deze betekenis zou een ‘programma’ een vrij gedetailleerd en specifiek document zijn. Een goed voorbeeld van zo’n programma is het IJslands geïntegreerd transportprogramma, dat op zichzelf staande programma’s voor wegen, vliegveld, haven en kustverdediging vervangt. De transportinfrastructuur wordt gedefinieerd en het bijbehorende beleid vastgelegd voor een periode van twaalf jaar (waarbij de naam, de locatie en de kosten van de projecten worden aangegeven). Maar deze verschillen zijn niet scherp omljnd en moeten per geval worden bekeken. Andere lidstaten gebruiken het woord ‘programma’ voor een document waarin staat beschreven hoe men een bepaald beleid denkt uit te voeren – de betekenis waarin ‘plan’ in de vorige paragraaf is gebruikt. In Zweden, bijvoorbeeld, wordt het ‘programma’ gezien als iets dat voorafgaat aan een stedenbouwkundig en

⁷ In zaak C-387/97 (Commissie v. Griekenland) gaf het HvJ aan wat niet kan niet worden beschouwd als de plannen die de lidstaten krachtens artikel 6 van Richtlijn 75/442 en artikel 12 van Richtlijn 78/319 moeten vaststellen. Het Hof stelde dat ‘op zichzelf staande normatieve regelingen die geen samenhangend of gestructureerd stelsel voor de verwijdering van afvalstoffen en van toxische en gevaarlijke afvalstoffen kunnen vormen, niet worden beschouwd als [zulke] plannen’ (rechtsoverweging 76).

streekplan en in het kader waarvan onderzoek wordt gedaan naar de noodzaak, geschiktheid en haalbaarheid van dat plan.

- 3.7. Tot de plannen en programma's behoren onder meer die welke **door de Europese Gemeenschap worden medegefinancierd**. De richtlijn is natuurlijk alleen gericht tot de lidstaten en niet tot de instellingen van de Gemeenschap.⁸ Ongeacht de besluitvormingsprocedure die binnen de Gemeenschapsinstellingen met betrekking tot financiering wordt gevolgd (en of die instellingen nu wel of niet een strategische milieubeoordeling – of een vergelijkbare beoordeling – uitvoeren), de lidstaten zullen hoe dan ook steeds een beoordeling moeten uitvoeren als het plan of programma onder de richtlijn valt.
- 3.8. Als aan de in artikel 2 en 3 genoemde criteria wordt voldaan, is de richtlijn in beginsel van toepassing op medegefinancierde plannen in diverse sectoren, waaronder transport en regionale, economische en sociale ontwikkeling (Structuurfondsen).⁹ Artikel 11, lid 3, schrijft uitdrukkelijk voor dat voor plannen en programma's die door de Europese Gemeenschap worden medegefinancierd, de milieubeoordeling krachtens Richtlijn 2001/42/EG moet worden uitgevoerd in overeenstemming met de specifieke bepalingen van de relevante communautaire wetgeving. De beoordeling moet derhalve in overeenstemming zijn met elk voorschrift van de toepasselijke wetgeving. Een beoordeling die geschikt is voor de ene richtlijn is dat mogelijk niet voor eventuele andere richtlijnen die van toepassing zijn. Plannen en programma's die worden medegefinancierd in het kader van de huidige respectieve programmeringsperioden van de Verordeningen 1260/1999/EG en 1257/1999/EG vallen buiten de werkingssfeer van de richtlijn strategische milieubeoordeling. De reden hiervoor is dat plannen en programma's die onder deze verordeningen vallen, op het moment dat de richtlijn in de lidstaten moet worden omgezet (d. w. z. 21 juli 2004) vrijwel zeker al zullen zijn vastgesteld en daaraan voorafgaand op de gevolgen voor het milieu zullen zijn beoordeeld. De vrijstelling geldt niet voor toekomstige programmeringsperioden in het kader van deze verordeningen, en artikel 12, lid 4, verlangt dan ook van de Commissie dat deze vóór het verstrijken van de huidige programmeringsperioden rapporteert over het verband tussen de richtlijn en de verordeningen.
- 3.9. **De definitie van “plannen en programma's” omvat ook de wijzigingen** ervan. Veel plannen, vooral ruimtelijke-ordeningsplannen, worden op het moment dat zij zijn verouderd, niet helemaal opnieuw opgesteld maar gewijzigd. Een dergelijke wijziging wordt op dezelfde wijze behandeld als de plannen en programma's zelf en moet aan een milieubeoordeling worden onderworpen, op voorwaarde dat aan de criteria is voldaan die in de richtlijn worden genoemd. Wanneer aan een dergelijke wijziging niet dezelfde importantie zou worden gegeven als aan de plannen en programma's zelf, zou

⁸ De Commissie heeft een procedure ingevoerd voor de beoordeling van de effecten van haar eigen voorstellen (Mededeling over effectbeoordeling van 5 juni 2002 (COM(2002) 276 def.).

⁹ Tot de 'Structuurfondsen' behoren het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling, het Europees Sociaal Fonds, het Europees Oriëntatie- en Garantiefonds voor de Landbouw en het Financieringsinstrument voor de Oriëntatie van de Visserij (zie Verordening 1260/1999/EG).

dat de werkingssfeer van de richtlijn beperken.¹⁰ De vaststelling van dergelijke wijzigingen gebeurt volgens de toepasselijke procedure. Het is belangrijk om onderscheid te maken tussen enerzijds wijzigingen aan plannen en programma's en anderzijds wijzigingen aan individuele projecten die in het plan of programma zijn voorzien. In het tweede geval (waarbij na vaststelling van het plan of programma individuele projecten worden gewijzigd), is niet Richtlijn 2001/42/EG maar andere wetgeving van toepassing. Neem bijvoorbeeld een plan voor de aanleg van een weg of spoorweg, inclusief een lange lijst van projecten, dat na een strategische milieubeoordeling is vastgesteld. Indien tijdens de uitvoering van dat plan of programma een wijziging zou worden voorgesteld aan één van de projecten ervan, en die wijziging zou aanzienlijke milieueffecten kunnen hebben, zou een milieubeoordeling moeten worden uitgevoerd overeenkomstig de toepasselijke wettelijke bepalingen (bijv. de habitatrichtlijn en/of de m.e.r.-richtlijn).

- 3.10. Ingevolge artikel 5 van Richtlijn 2001/42/EG moeten de mogelijke aanzienlijke milieueffecten van de uitvoering van het plan of programma worden bepaald, beschreven en beoordeeld. Het is bijgevolg logisch om aan te nemen dat wanneer een plan of programma tijdens de voorbereiding ervan wordt gewijzigd, die wijziging aan de in artikel 5 bedoelde beoordeling moet worden onderworpen als deze aanzienlijke milieueffecten met zich mee kan brengen die nog niet zijn beoordeeld. Een dergelijke situatie kan zich voordoen wanneer een wijziging wordt aangebracht als gevolg van een raadpleging, of als resultaat van de heroverweging van bepaalde onderdelen van het plan of programma, of als de toestand van het milieu dusdanig is veranderd dat een nieuwe beoordeling nodig is. Zelfs kleine wijzigingen kunnen aanzienlijke milieueffecten hebben, zoals voorzien in artikel 3, lid 3, van de richtlijn. Het allesoverheersende vereiste dat moet worden vastgesteld of het plan of programma aanzienlijke milieueffecten kan hebben, kan tot vertragingen bij de vaststelling van het plan of programma leiden, maar deze moeten tot een minimum worden beperkt.
- 3.11. De zinsnede “**die door een instantie [...] worden opgesteld en/of vastgesteld**” benadrukt dat plannen en programma's bepaalde formele voorwaarden moeten vervullen om onder de werkingssfeer van de richtlijn te vallen. Hoofdgedachte achter deze zinsnede is dat een plan of programma uiteindelijk steeds door een instantie moet worden vastgesteld. Deze zinsnede omvat echter ook de situatie waarin een plan door de ene instantie is opgesteld (of natuurlijke of rechtspersonen die namens die instantie werkzaam zijn) en door een andere wordt vastgesteld.
- 3.12. Het concept 'instantie' heeft in de jurisprudentie van het Hof een grote reikwijdte. Het kan worden gedefinieerd als een 'lichaam', ongeacht de juridische vorm en geografische reikwijdte (nationaal, regionaal of lokaal) van de bevoegdheden van dat lichaam, dat krachtens een overheidsmaatregel is belast met de uitvoering van een dienst van openbaar belang, onder toezicht van de overheid, en dat hiertoe over bijzondere, verdergaande bevoegdheden

¹⁰ Zie tevens zaak C-72/95 (Kraaijeveld) waarin eenzelfde kwestie wordt behandeld met betrekking tot de m.e.r.-richtlijn, voordat deze bij Richtlijn 97/11/EG werd gewijzigd.

beschikt dan die welke voortvloeien uit regels die in de betrekkingen tussen particulieren gelden (zaak C-188/89 *Foster en anderen v. British Gas*). Zo kunnen bijvoorbeeld particuliere nutsbedrijven worden verplicht tot het uitvoeren van taken (zoals het opstellen van langetermijnplannen voor het zeker stellen van de watervoorziening) die in niet-geprivatiseerde regimes door de overheid zouden worden uitgevoerd. Met betrekking tot deze taken zouden zij ten behoeve van de richtlijn als ‘instanties’ worden aangemerkt. In andere opzichten (zoals het verstrekken van adviesdiensten overzee) zouden zij daarentegen niet als instanties in de zin van de richtlijn worden beschouwd.

- 3.13. Plannen en programma’s die particuliere instanties voor het belang van de eigen onderneming opstellen (d.w.z. wanneer zij niet optreden als de hierboven beschreven instanties, noch als vertegenwoordigers van instanties, en wanneer deze plannen/programma’s niet worden opgesteld om door de bevoegde instanties te worden vastgesteld) vallen niet onder de werkingssfeer van de richtlijn.
- 3.14. Het opstellen van een plan of programma is een proces dat duurt tot aan de vaststelling ervan. Vaststelling **middels een wetgevingsprocedure door het parlement of de regering**, is in sommige lidstaten één van de procedures via welke plannen of programma’s worden vastgesteld. In Italië, bijvoorbeeld, worden regionale en lokale ‘territoriale’ en stadsplannen door de bevoegde regionale en lokale instanties vastgesteld en goedgekeurd in een tweefasenprocedure. De definitieve goedkeuring gebeurt vaak door middel van een regionale wet. Met ‘regering’ wordt niet alleen de nationale regering bedoeld. In sommige landen kunnen plannen en programma’s bij primaire of secundaire wetgeving op nationaal, regionaal of lokaal niveau worden vastgesteld. Ook in deze gevallen moet een milieubeoordeling worden uitgevoerd indien ook aan de andere vereisten van de richtlijn is voldaan. Een voorbeeld van een procedure op nationaal niveau bieden de Franse *Schémas de services collectifs*, die op nationaal niveau worden opgesteld – waarbij de raadpleging op regionaal niveau gebeurt – en door de nationale regering, na raadpleging van het parlement, worden vastgesteld.
- 3.15. Een ander belangrijk vereiste waaraan een plan of programma moet voldoen wil het onder de richtlijn vallen, is dat het **door wettelijke of bestuursrechtelijke bepalingen moet zijn voorgeschreven**. Wanneer niet aan dit vereiste is voldaan, is de richtlijn niet van toepassing. Zulke vrijwillige plannen en programma’s komen gewoonlijk tot stand omdat de wetgeving in vrijblijvende bewoordingen is geformuleerd,¹¹ of omdat een instantie besluit tot het opstellen van een plan voor een activiteit die niet bij regelgeving is geregeld. Wanneer een instantie aan de andere kant niet verplicht is tot het opstellen van een plan tenzij aan bepaalde voorwaarden is voldaan, valt het plan waarschijnlijk onder de richtlijn zodra aan die voorwaarden (en de vereisten van artikel 2 en 3) is voldaan. Het staat de lidstaten natuurlijk vrij om met betrekking tot hun eigen nationale systeem verder te gaan dan de minimumvoorschriften van de richtlijn.

¹¹ 'Het bevoegde gezag kan een plan opstellen', in plaats van 'het bevoegde gezag stelt een plan op'.

- 3.16. **Bestuursrechtelijke bepalingen** zijn formele voorschriften die moeten garanderen dat bepaalde handelingen worden verricht die normaalgesproken niet via dezelfde procedures worden vastgesteld als nieuwe wetten en die niet noodzakelijkerwijs kracht van wet hebben. Hiertoe kunnen sommige bepalingen van ‘zachte wetgeving’ worden gerekend. Het aantal formaliteiten dat aan de opstelling van een bepaling is verbonden en de mogelijkheid om die bepaling te handhaven, vormen een aanwijzing dat het om een ‘bestuursrechtelijke bepaling’ in de zin van de richtlijn gaat. Bestuursrechtelijke bepalingen zijn per definitie niet noodzakelijkerwijs bindend, maar wil de richtlijn van toepassing zijn, dan moeten de plannen en programma’s die krachtens die bepaling worden opgesteld of vastgesteld, door die bepaling zijn voorgeschreven, net zoals het geval is bij wettelijke bepalingen.

Artikel 3

- 3.17. Artikel 3 omschrijft de werkingssfeer van de richtlijn en is van fundamenteel belang voor de toepassing ervan. Het artikel begint met te zeggen dat voor bepaalde plannen en programma’s die aanzienlijke milieueffecten kunnen hebben, een milieubeoordeling moet worden uitgevoerd (lid 1). Vervolgens worden verschillende categorieën van plannen en programma’s gedefinieerd waarvoor een milieubeoordeling moet worden verricht, hetzij automatisch (lid 2) of omdat de lidstaten zulks bepalen (lid 3 en 4). Lid 5 geeft aan hoe de lidstaten moeten bepalen of een milieubeoordeling noodzakelijk is (‘screening’).
- 3.18. De leden 6 en 7 gaan over de doorzichtigheid van de onder lid 5 bedoelde screening. De leden 8 en 9, tot slot, geven een opsomming van bepaalde plannen en programma’s die niet onder de richtlijn vallen.
- 3.19. In artikel 13, lid 3, staat vermeld vanaf welk tijdstip deze bepalingen van toepassing zijn.

Artikel 3, lid 1

Een milieubeoordeling wordt uitgevoerd overeenkomstig de artikelen 4 tot en met 9, voor de in de leden 2, 3 en 4 bedoelde plannen en programma's die aanzienlijke milieueffecten kunnen hebben.

- 3.20. Artikel 3, lid 1, vormt het startpunt voor de meer gedetailleerde bepalingen in de daaropvolgende leden van het artikel. De beoordeling moet worden uitgevoerd overeenkomstig het bepaalde in de artikelen 4 tot en met 9. De leden 2, 3 en 4 specificeren welke plannen en programma’s moeten worden beoordeeld.
- 3.21. Het verband tussen lid 1 en de drie daaropvolgende leden wordt toegelicht in considerans 10. Het is belangrijk op te merken dat de in lid 2 omschreven plannen en programma’s in de regel aan een systematische milieubeoordeling moeten worden onderworpen. Uitgezonderd de in lid 3 genoemde gevallen,

kunnen de lidstaten voor de in lid 2 bedoelde plannen en programma's niet zelf bepalen of deze aanzienlijke milieueffecten kunnen hebben: de richtlijn gaat er automatisch van uit dat zij die effecten hebben. Met betrekking tot de plannen en programma's die niet onder dat lid vallen en die een kader vormen voor de toekenning van toekomstige vergunningen voor projecten, moeten de lidstaten daarentegen wel bepalen of deze aanzienlijke milieueffecten kunnen hebben en derhalve, overeenkomstig lid 1, een milieubeoordeling vereisen.

Artikel 3, lid 2

Onverminderd lid 3, wordt een milieubeoordeling gemaakt van alle plannen en programma's

a) die voorbereid worden met betrekking tot landbouw, bosbouw, visserij, energie, industrie, vervoer, afvalstoffenbeheer, waterbeheer, telecommunicatie, toerisme en ruimtelijke ordening of grondgebruik en die het kader vormen voor de toekenning van toekomstige vergunningen voor de in bijlagen I en II bij Richtlijn 85/337/EEG genoemde projecten, of

b) waarvoor, gelet op het mogelijk effect op gebieden, een beoordeling vereist is uit hoofde van de artikelen 6 of 7 van Richtlijn 92/43/EEG.

- 3.22. Lid 2 noemt twee categorieën van plannen en programma's die worden geacht aanzienlijke milieueffecten te zullen hebben. Wil een plan of programma onder de werkingssfeer van lid 2, onder a) vallen, dan moeten alle twee de voorwaarden die in dat lid worden genoemd, zijn vervuld: het plan of programma moet zijn voorbereid voor één of meer van de vermelde sectoren (landbouw, bosbouw, visserij, enz.) en het moet het kader vormen voor de toekenning van toekomstige vergunningen voor de in de m.e.r.-richtlijn genoemde projecten. Het is niet nodig om na te gaan of de in bijlage II bij die richtlijn genoemde projecten een strategische milieubeoordeling vereisen. Het enige dat nodig is, is dat de projecten vallen onder hetzij de categorieën die in bijlage I hetzij die welke in bijlage II van de m.e.r.-richtlijn worden opgesomd.
- 3.23. De betekenis van '**het kader vormen voor de toekenning van toekomstige vergunningen**' is voor de interpretatie van de richtlijn van cruciaal belang, hoewel deze zinsnede niet nader wordt omschreven in de tekst. De zinsnede zou normaalgesproken betekenen dat het plan of programma criteria of voorwaarden bevat op basis waarvan de vergunningverlenende instantie over een vergunningaanvraag beslist. Er zouden bijvoorbeeld beperkingen kunnen worden gesteld aan het soort activiteit of nieuwbouw dat in een bepaald gebied is toegestaan, of voorwaarden waaraan de aanvrager moet voldoen wil de vergunning worden verleend, of het plan zou criteria en voorwaarden kunnen bevatten die tot doel hebben om bepaalde kenmerken van het desbetreffende gebied te behouden (zoals het naast elkaar bestaan van verschillende vormen van grondgebruik, wat de economische levensvatbaarheid van het gebied vergroot).
- 3.24. De woorden 'een kader vormt voor projecten en andere activiteiten' worden in bijlage II gebruikt samen met voorbeelden van de wijze waarop dat kan

gebeuren (het bepalen van de ligging, aard, omvang en gebruiksvoorwaarden van projecten en de toewijzing van hulpbronnen). Deze voorbeelden zijn indicatief en niet uitputtend.

- 3.25. Zoals bijlage II aangeeft, is één van de manieren waarop het ‘kader kan worden gevormd’, de wijze waarop de hulpbronnen worden toegewezen, maar men dient rekening te houden met de in artikel 3, lid 8, genoemde vrijstellingen. De term ‘hulpbronnen’ wordt door de richtlijn niet nader omschreven, en het kunnen dus in beginsel zowel financiële als natuurlijke (of mogelijk zelfs menselijke) hulpbronnen zijn. Een algemene toewijzing van financiële middelen lijkt niet voldoende om ‘het kader te vormen’ (bijvoorbeeld een brede toewijzing aan een gehele activiteit, zoals de algemene toewijzing van middelen aan het huisvestingsprogramma van een land). Bij de middelentoewijzing zouden op een specifieke, herkenbare wijze voorwaarden moeten worden gesteld aan de wijze waarop een vergunning wordt verleend (bijv. door een koers uit te zetten voor toekomstige actie (zoals boven) of door beperkingen te stellen aan het soort oplossingen waaruit gekozen kan worden).
- 3.26. Ruimtelijke-ordeningsplannen bevatten doorgaans criteria die aangeven wat voor soort bouwprojecten in een bepaald gebied zijn toegestaan en vormen een typisch voorbeeld van plannen die het kader voor toekomstige vergunningen vormen. Een voorbeeld van het laatstgenoemde vormen de bestemmingsplannen in Nederland, die in sommige gevallen voorwaarden stellen aan de toekenning van bouwvergunningen door gemeenten. Of bepaalde criteria of voorwaarden in individuele gevallen ‘het kader vormen’, is afhankelijk van de feiten en omstandigheden van het desbetreffende geval: één enkele beperkende voorwaarde kan al zo belangrijk zijn dat deze een overheersende invloed heeft op toekomstige vergunningen. Aan de andere kant kunnen voorwaarden of criteria ook triviaal en onnauwkeurig zijn en daardoor geen invloed hebben op de vergunningverlening.
- 3.27. De zinsnede zou plannen en programma’s kunnen omvatten die, wanneer zij zijn vastgesteld, de rechtsgrond vormen voor vergunningverlening voor projecten, mits deze voldoen aan de voorwaarden zoals die in het plan of programma staan beschreven. Dergelijke bepalingen bestaan in verscheidene lidstaten. Daartoe kunnen ook plannen en programma’s behoren die bindende voorwaarden stellen waaraan toekomstige bouwvergunningen moeten voldoen.
- 3.28. De zinsnede zou ook sectorspecifieke plannen en programma’s kunnen omvatten die in algemene termen de locatie van een bouwproject binnen de desbetreffende sector aangeven. Bij dergelijke plannen en programma’s moet per geval worden nagegaan hoe groot de invloed is die deze op toekomstige besluiten over projecten hebben.
- 3.29. Artikel 3, lid 2, spreekt uitdrukkelijk over ‘**projecten**’ die in de m.e.r.-richtlijn worden opgesomd. 'Project' wordt in deze richtlijn gedefinieerd als:

- de uitvoering van bouwwerken of de totstandbrenging van andere installaties of werken;
 - andere ingrepen in natuurlijk milieu of landschap, inclusief de ingrepen voor de ontginning van bodemschatten.
- 3.30. De interpretatie van ‘project’ dient consistent te zijn met de wijze waarop dit woord in de m.e.r-richtlijn wordt gebruikt. Gezien de conceptuele en linguïstische overeenkomsten tussen het tweede en het vierde lid van artikel 3, geldt hetzelfde voor het gebruik van het woord in het laatstgenoemde lid.
- 3.31. **Plannen voor ruimtelijke ordening en grondgebruik** gaan over de wijze waarop land moet worden ingericht of heringericht. Hoewel deze termen in elke lidstaat ieder een andere betekenis kunnen hebben, hebben beide toch in het algemeen betrekking op de bestemming van de grond, waarbij de ene misschien een bredere betekenis dan de andere heeft.
- 3.32. Artikel 3, lid 2, onder b), verwijst naar de artikelen 6 en 7 van Richtlijn 92/43/EEG (habitatrictlijn). Deze artikelen schrijven voor, dat “voor elk plan of project dat niet direct verband houdt met of nodig is voor het beheer van het gebied, maar [...] significante gevolgen kan hebben voor zo'n gebied, [...] een passende beoordeling [wordt] gemaakt”. Dus wanneer blijkt dat een plan¹² volgens het bepaalde in artikel 6, lid 3, van Richtlijn 92/43 voor een bepaald gebied of bepaalde gebieden aanzienlijke milieueffecten kan hebben, treedt ingevolge het onderhavige artikel 3, lid 2, automatisch de richtlijn strategische milieubeoordeling in werking. De gebieden in kwestie zijn die welke ingevolge artikel 4 van Richtlijn 79/409 inzake de instandhouding van wilde vogels als ‘speciale beschermingszone’ zijn aangewezen, en die waarvoor ingevolge artikel 4 van Richtlijn 92/43 inzake de instandhouding van de natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna is voorgesteld om deze tot gebied van communautair belang aan te wijzen.¹³ Overeenkomstig artikel 11, lid 2, bestaat de mogelijkheid van geïntegreerde beoordelingen die gelijktijdig aan de vereisten van verschillende punten van Gemeenschapswetgeving voldoen, teneinde overlapping van beoordelingen te vermijden. Wat de overlapping van beoordelingen betreft, zie 9.13 en 9.19-9.27 hieronder.

Artikel 3, lid 3

Voor in lid 2 bedoelde plannen en programma's die het gebruik bepalen van kleine gebieden op lokaal niveau en voor kleine wijzigingen van in lid 2 bedoelde plannen en programma's is een milieubeoordeling alleen dan verplicht wanneer de lidstaten bepalen dat zij aanzienlijke milieueffecten kunnen hebben.

¹² Opgemerkt moet worden dat artikel 6, lid 3, van de habitatrictlijn betrekking heeft op plannen en projecten, en niet op programma's.

¹³ Zie het document 'Beheer van “Natura 2000”-gebieden: De bepalingen van artikel 6 van de Habitatrictlijn (Richtlijn 92/43/EEG)'.

- 3.33. Bij de interpretatie van het woord ‘**klein**’ in de zinsnede 'kleine gebieden op lokaal niveau' moet rekening worden gehouden met de verschillen tussen lidstaten, en waarschijnlijk zal dit woord per geval anders moeten worden gedefinieerd. Bij de interpretatie dient men consciëntieus te werk te gaan. Het soort plan of programma dat wordt voorzien, kan een bouwplan zijn, dat voor een bepaald, geografisch beperkt gebied gedetailleerde gegevens bevat over de wijze van constructie van gebouwen, waarbij bijvoorbeeld de hoogte, breedte en het ontwerp worden aangegeven.
- 3.34. Bij de interpretatie van het woord ‘**lokaal**’ doet zich een vergelijkbaar probleem voor. Hoewel de richtlijn geen duidelijk verband legt met lokale instanties, is wel duidelijk dat het woord ‘niveau’ een contrast impliceert met bijvoorbeeld nationaal of regionaal niveau. Wanneer we kijken naar de volledige zinsnede (‘kleine gebieden op lokaal niveau’) is duidelijk dat het niet mogelijk is om het gehele grondgebied van een lokale instantie uit te sluiten (tenzij het desbetreffende gebied erg klein is). In sommige lidstaten kan het gebied waarover een lokale instantie het bestuur uitoefent zeer groot zijn en een vrijstelling voor dat gehele gebied zou dan een behoorlijke maas opleveren in de richtlijn.
- 3.35. Het hoofdcriterium voor de toepassing van de richtlijn is echter niet de omvang van het projectgebied, maar of het plan of programma aanzienlijke milieueffecten kan hebben. Een plan of programma ten aanzien waarvan de lidstaten vaststellen dat dit aanzienlijke milieueffecten kan hebben, moet aan een milieubeoordeling worden onderworpen, zelfs wanneer het maar het gebruik van een klein gebied op lokaal niveau bepaalt. Een vergelijkbaar punt werd in de zaak C-392/96, *Commissie v. Ierland* gemaakt, waar het Hof besliste dat wanneer een lidstaat drempelwaarden vaststelt uitsluitend en alleen op basis van de omvang van een project, zonder tevens de aard en ligging ervan in aanmerking te nemen, hij de grenzen van zijn beoordelingsmarge overschrijdt. Projecten kunnen op grond van hun aard en ligging aanzienlijke milieueffecten hebben.
- 3.36. Evenzo moet bij de interpretatie van ‘**kleine wijzigingen**’ worden gekeken naar de context van het plan of programma dat wordt gewijzigd en naar de waarschijnlijkheid dat de desbetreffende wijzigingen aanzienlijke milieueffecten zullen hebben. Een algemene omschrijving van 'kleine wijzigingen' zou van weinig nut zijn. Volgens de definitie van ‘plannen en programma’s’ in artikel 2 zouden ‘de wijzigingen’ van die plannen of programma’s in potentie binnen de werkingssfeer van de richtlijn vallen. In artikel 3, lid 3, wordt echter impliciet erkend dat een wijziging zo gering kan zijn dat het onwaarschijnlijk is dat deze aanzienlijke milieueffecten zal hebben, maar tegelijkertijd wordt bepaald dat wanneer de wijziging van een plan of programma aanzienlijke milieueffecten kan hebben, een beoordeling moet worden uitgevoerd, ongeacht de omvang van de wijziging. Het is belangrijk op te merken dat de richtlijn niet voor alle wijzigingen een nieuwe milieubeoordeling verplicht stelt, omdat het inleiden van een nieuwe beoordelingsprocedure niet nodig is wanneer het onwaarschijnlijk is dat de wijzigingen aanzienlijke milieueffecten zullen hebben.

Artikel 3, lid 4

Voor andere dan de in lid 2 bedoelde plannen en programma's, die het kader vormen voor de toekenning van toekomstige vergunningen voor projecten, bepalen de lidstaten of het plan of het programma aanzienlijke milieueffecten kan hebben.

- 3.37. Artikel 3, lid 4, vergroot de werkingssfeer van de richtlijn. In tegenstelling tot artikel 3, lid 2, wordt er in dit lid niet automatisch van uitgegaan dat bepaalde plannen en programma's aanzienlijke milieueffecten zullen hebben. In plaats daarvan wordt van de lidstaten verlangd dat zij dat bepalen. De plannen en programma's waarop dit lid van toepassing is, zijn alle plannen en programma's die het kader vormen voor de toekenning van toekomstige vergunningen voor projecten maar niet vallen onder artikel 3, lid 2. Daartoe behoren onder meer projecten die worden voorbereid voor andere dan de in artikel 3, lid 2, bedoelde sectoren, alsook projecten die worden voorbereid voor de in artikel 3, lid 2, bedoelde sectoren maar niet in de bijlagen bij de m.e.r.-richtlijn worden genoemd. De definitie van 'project' die in de m.e.r.-richtlijn wordt gegeven, is zowel in dit lid als in lid 2 van toepassing. De betekenis van **'het kader vormen voor de toekenning van toekomstige vergunningen voor projecten'** is al hierboven onder 'Artikel 3, lid 2' besproken.

Artikel 3, lid 5

De lidstaten stellen vast, door een onderzoek per geval of door specificatie van soorten plannen en programma's, of door combinatie van beide werkwijzen, of de in de leden 3 en 4 bedoelde plannen of programma's aanzienlijke milieueffecten kunnen hebben. Hierbij houden zij voor alle gevallen rekening met de relevante criteria van bijlage II, om ervoor te zorgen dat plannen en programma's met mogelijke aanzienlijke milieueffecten door deze richtlijn zijn gedekt.

- 3.38. Zoals hierboven is beschreven, geven de leden 3 en 4 van artikel 3 aan onder welke omstandigheden de lidstaten moeten bepalen of een plan of programma aanzienlijke milieueffecten kan hebben. Lid 5 van dit artikel geeft vervolgens aan hoe dit algemene vereiste moet worden vervuld, terwijl in bijlage II de criteria staan aan de hand waarvan de mogelijkheid van aanzienlijke milieueffecten moet worden vastgesteld (de zogeheten 'significantiecriteria').
- 3.39. De in lid 3 en 4 bedoelde plannen en programma's kunnen in twee groepen worden onderverdeeld: (i) plannen en programma's die een speciaal geval vormen en onder lid 2 vallen, en (ii) andere dan de in lid 2 genoemde plannen en programma's die het kader vormen voor de toekenning van toekomstige vergunningen voor projecten.
- 3.40. In navolging van de m.e.r.-richtlijn voorziet Richtlijn 2001/42/EG in drie werkwijzen (of 'screening-mechanismen') om vast te stellen of een plan of programma aanzienlijke milieueffecten kan hebben: onderzoek per geval, specificatie van soorten plannen en programma's of een combinatie van beide.

- 3.41. Bij een **onderzoek per geval** moet elk plan of programma afzonderlijk worden onderzocht op de mogelijkheid dat het aanzienlijke milieueffecten zal hebben. Deze werkwijze heeft als voordeel dat rekening kan worden gehouden met de individuele situaties en kenmerken van elk plan of programma; nadeel is de extra administratieve druk die deze individuele aanpak met zich meebrengt.
- 3.42. Bij de **specificatie van soorten plannen en programma's** voorziet de richtlijn dat plannen en programma's van hetzelfde type onderworpen zullen worden aan een algemene vaststelling dat zij mogelijk aanzienlijke milieueffecten zullen hebben. Deze werkwijze heeft als voordeel dat zowel in juridisch als bestuurlijk opzicht zekerheid wordt verschaft omdat meteen vanaf het begin duidelijk is dat een milieubeoordeling moet worden uitgevoerd.
- 3.43. Het is duidelijk dat de bevoegdheid die artikel 3, lid 5, de lidstaten geeft om soorten plannen en programma's te specificeren, niet is bedoeld om hele groepen van plannen en programma's uit te sluiten, tenzij deze plannen en programma's allemaal, op grond van een algemene beoordeling kunnen worden geacht waarschijnlijk geen aanzienlijk milieueffect te zullen hebben (zie zaak C-72/95 *Kraaijeveld*). Voorzover dit een derogatie van de richtlijn zou betekenen, dient het eng te worden geïnterpreteerd (zie rechtsoverweging 65 van zaak C-435/97, *Autonome Provinz Bozen*). In de praktijk zal een uitsluiting van de verplichting tot milieubeoordeling in veel gevallen niet gerechtvaardigd zijn. Zo kan aan het begin onvoldoende informatie op plan- of programmaniveau beschikbaar zijn om er zeker van te zijn dat geen van de plannen of programma's in de voorgestelde groep aanzienlijke milieueffecten zal hebben. Bovendien moet de nodige zorgvuldigheid worden betracht om te voorkomen dat men voorbarige besluiten neemt over de toepassing van de richtlijn op toekomstige plannen en programma's, die mogelijk niet alle kenmerken van de groep in kwestie hebben. Zo kan het bijvoorbeeld gebeuren dat op grond van veranderingen in de wet afwijkende plannen en programma's worden opgesteld, waarvoor moet worden vastgesteld of de richtlijn daarop van toepassing is.
- 3.44. In sommige gevallen is wellicht een combinatie van beide werkwijzen mogelijk (onderzoek per geval en specificatie van soorten plannen en programma's). De algemene werkwijze zou dan bestaan uit het definiëren van een groep van plannen of programma's waarvan wordt aangenomen dat deze in duidelijk omschreven omstandigheden waarschijnlijk geen aanzienlijke milieueffecten zullen hebben, om vervolgens te bepalen dat in andere dan de gespecificeerde omstandigheden per geval zal worden vastgesteld of zich aanzienlijke milieueffecten kunnen voordoen.
- 3.45. Artikel 3, lid 5, verlangt expliciet van de lidstaten dat deze rekening houden met de relevante criteria van bijlage II wanneer zij vaststellen of plannen en programma's aanzienlijke milieueffecten kunnen hebben. De beoordelingen van de richtlijn impliceren dat eerst moet worden gekeken naar de hele reeks van de in bijlage II genoemde criteria, zodat vervolgens de relevante criteria kunnen worden toegepast. Het inschakelen van deskundigen kan helpen om de

milieubeoordeling van het plan of programma op basis van relevante criteria te doen.

- 3.46. Bij het ontwikkelen van screening-mechanismen moeten verschillende punten in aanmerking worden genomen. De in bijlage II genoemde criteria zijn onderverdeeld in twee categorieën: de kenmerken van plannen en programma's, en de milieueffecten en de gebieden die kunnen worden beïnvloed. Twijfel over de noodzaak van een milieubeoordeling duidt vaak op onzekerheid over de effecten van het plan of programma. Een nader onderzoek door een deskundige kan die twijfel wegnemen. Als de twijfel blijft bestaan, is het aan te bevelen de beoordeling uit te voeren. Hoewel artikel 5, lid 3, niet uitdrukkelijk naar bijlage I verwijst, kan het zinvol zijn om de daar genoemde milieufactoren in aanmerking te nemen.
- 3.47. Bij de specificatie van soorten plannen en programma's moet zorgvuldig worden bekeken hoe de in bijlage II genoemde criteria ('significantiecriteria') moeten worden toegepast. In beginsel kunnen voor de vaststelling van de noodzaak van een milieubeoordeling kwalitatieve criteria of drempels worden voorgeschreven die op de relevante significantiecriteria zijn gebaseerd. Het is aan te bevelen om geen screeningsystemen te gebruiken die zijn gebaseerd op de grootte of financiële waarde van projecten, of op het geografisch gebied waarop het plan of programma betrekking heeft, omdat dergelijke systemen mogelijk niet in overeenstemming zijn met de richtlijn.

Bijlage II: Criteria voor de vaststelling van de mogelijke aanzienlijke effecten

- 3.48. De lijst in bijlage II bevat criteria betreffende de kenmerken van het plan of programma (lid 1), en de milieueffecten en het gebied dat kan worden beïnvloed (lid 2). De criteria zijn niet opgesomd in volgorde van belangrijkheid, omdat het belang van de individuele criteria voor elke zaak anders zal zijn. In het algemeen kan ervan worden uitgegaan dat hoe meer aan de criteria wordt voldaan, hoe groter de waarschijnlijkheid is dat zich aanzienlijke milieueffecten zullen voordoen. In sommige gevallen kunnen de effecten die met één enkel criterium in verband worden gebracht, echter al zo significant zijn dat een milieubeoordeling is vereist. In zulke gevallen kan de screeningprocedure dienovereenkomstig worden verkort. In het algemeen zal echter een uitgebreider onderzoek nodig zijn.
- 3.49. De criteria van bijlage II zijn niet uitputtend en de richtlijn weerhoudt de lidstaten er niet van dat zij voorschrijven dat ook nog andere criteria in aanmerking moeten worden genomen.
- 3.50. In de gehele tekst van de richtlijn is milieubeoordeling gerelateerd aan de mogelijkheid van aanzienlijke milieueffecten. Het voorspellen van milieueffecten is een complexe onderneming, vooral voor globale plannen of plannen met een hoog strategisch gehalte, waarvan zich op het moment dat zij worden vastgesteld moeilijk laat voorspellen wat de gevolgen van de uitvoering ervan zullen zijn. Het gebruik van het woord "likely" in de originele Engelse tekst van de richtlijn duidt erop dat op de milieueffecten

wordt bedoeld waarvan met een behoorlijke graad van waarschijnlijkheid kan worden verwacht dat deze zich zullen voordoen.

de mate waarin het plan of programma een kader vormt voor projecten en andere activiteiten met betrekking tot de ligging, aard, omvang en gebruiksvoorwaarden alsmede wat betreft de toewijzing van hulpbronnen

- 3.51. Hoe nauwkeuriger een plan of programma zo'n kader vormt, hoe waarschijnlijker het is dat een beoordeling overeenkomstig de richtlijn is vereist. Zo vormen bijvoorbeeld plannen of programma's die niet alleen het geografisch gebied voor woningbouw of commerciële activiteiten aangeven, maar ook de aard, omvang en, indien van toepassing, gebruiksvoorwaarden, een preciezer kader voor projecten dan plannen of programma's waarin wel doelstellingen staan geformuleerd maar die slechts in hoofdlijnen aangeven binnen welk kader deze moeten worden gerealiseerd. Ook zullen plannen of programma's die een juridisch bindend karakter hebben, in het algemeen een preciezer kader vormen dan plannen of programma's die niet bindend zijn. En plannen of programma's die uitsluitend of hoofdzakelijk zijn opgezet om een kader voor projecten te vormen, vormen mogelijk een meer gedegen kader dan die welke daarnaast nog om andere redenen zijn opgezet en uiteenlopende kwesties behandelen.

de mate waarin het plan of programma andere plannen en programma's, met inbegrip van die welke deel zijn van een hiërarchisch geheel, beïnvloedt

- 3.52. Wanneer een plan of programma een ander plan of programma sterk beïnvloedt, zullen eventuele milieueffecten zich mogelijk in een groter gebied manifesteren of indringender zijn dan wanneer die invloed minder groot of in het geheel niet aanwezig is. Schetsmatig kunnen plannen en programma's in twee categorieën worden onderverdeeld: 'horizontale' (plannen en programma's die op hetzelfde niveau worden opgesteld, of die een gelijk of vergelijkbaar gewicht hebben) en 'verticale' (plannen en programma's die deel uitmaken van een hiërarchie). In een hiërarchie zullen plannen en programma's op het hogere, algemene niveau die op het lagere niveau beïnvloeden. Bij plannen en programma's op het lagere niveau zal bijvoorbeeld uitdrukkelijk rekening moeten worden gehouden met de inhoud of doelstellingen van de plannen en programma's op het hogere niveau, of moet worden aangetoond dat wordt bijgedragen aan de doelstellingen die in het 'hogere' plan zijn geformuleerd. De praktijk is natuurlijk minder rechtlijnig: zo zal het 'lagere' plan of programma, indien het van recentere datum is, soms het hogere beïnvloeden. Verbindende plannen of programma's die uitdrukkelijk via andere plannen of programma's worden uitgevoerd, hebben waarschijnlijk een sterke invloed op laatstgenoemde. De juridische betekenis van een plan of programma – is het wel of niet bindend – kan in sommige systemen een bepalende rol spelen. Bij plannen of programma's die de enige voor een bepaalde sector zijn en die geen deel uitmaken van een hiërarchie, zal de kans van beïnvloeding van andere plannen of programma's in de regel minder groot zijn. Het staat echter niet bij voorbaat vast dat zich geen beïnvloeding zal voordoen. De verbanden tussen verschillende plannen en

programma's zullen dan ook voor elk geval afzonderlijk nauwkeurig moeten worden onderzocht.

de relevantie van het plan of programma voor de integratie van milieuoverwegingen, vooral met het oog op de bevordering van duurzame ontwikkeling

- 3.53. Hier moet de vraag worden beantwoord in hoeverre het voorziene plan of programma aan het verminderen van de aantasting van het milieu kan bijdragen. Een plan of programma ten aanzien waarvan een grote kans bestaat dat het gevolgen zal hebben voor het milieu, maakt een goede kans om voor milieubeoordeling in aanmerking te komen, terwijl een plan of programma met weinig milieu-implicaties een minder grote kans maakt. Het is bijvoorbeeld wenselijk dat in een onderwijsplan milieuoverwegingen worden geïntegreerd. Het is echter niet waarschijnlijk dat een leerplan hier veel ruimte voor biedt (zelfs als wij ervan uitgaan dit leerplan het kader voor projecten vormt). Plannen over onderwijsaccommodatie komen daarentegen eerder in aanmerking voor een milieubeoordeling, omdat de kans groot is dat ze reis- en mogelijk huisvestingspatronen beïnvloeden.
- 3.54. Bovendien kan een milieubeoordeling helpen om de gevolgen van een plan of programma voor het milieu te verbeteren, of de bijdrage ervan aan duurzame ontwikkeling te vergroten, zonder dat de uitvoering van het plan of programma daardoor duurder wordt; om de kosten van beschermende maatregelen voor het milieu te verminderen en tegelijkertijd het bereiken van andere doelstellingen mogelijk te maken; of om een keuze te maken tussen alternatieven.

milieuproblemen die relevant zijn voor het plan of programma

- 3.55. Er is niet nader omschreven wat wordt bedoeld met de relevantie van milieuproblemen voor plannen of programma's. Dit kan op verschillende manieren worden uitgelegd. Het zou kunnen gaan om gevallen waarin plannen of programma's milieuproblemen veroorzaken of verergeren, door zulke problemen worden gehinderd of anderszins negatief beïnvloed, of bijdragen aan de oplossing, vermindering of vermijding ervan. Hoe dan ook, het is nodig om de aard en ernst vast te stellen van de milieuproblemen die voor het plan of programma relevant zijn.

de relevantie van het plan of programma voor de toepassing van de milieuwetgeving van de Gemeenschap (bijv. plannen en programma's in verband met afvalstoffenbeheer of waterbescherming)

- 3.56. De richtlijn gebruikt in dit criterium een vrij neutraal woord ('relevantie'). Hier moeten zowel positieve als negatieve bijdragen aan de toepassing van de communautaire milieuwetgeving in aanmerking worden genomen. Het is belangrijk dat daarbij rekening wordt gehouden met het volledige scala van de milieuwetgeving.

de waarschijnlijkheid, duur, frequentie en omkeerbaarheid van de effecten;
de cumulatieve aard van de effecten;
de grensoverschrijdende aard van de effecten;
de risico's voor de menselijke gezondheid of het milieu (bijv. door
ongevallen);
de orde van grootte en het ruimtelijk bereik van de effecten (geografisch
gebied en omvang van de bevolking die getroffen kan worden);
de waarde en kwetsbaarheid van het gebied dat kan worden beïnvloed gelet
op:

- *bijzondere natuurlijke kenmerken of cultureel erfgoed;*
- *de overschrijding van de milieukwaliteitsnormen of van*
grenswaarden;
- *intensief grondgebruik;*

de effecten op gebieden en landschappen die door een lidstaat, door de
Gemeenschap, dan wel in internationaal verband als beschermd gebied zijn
erkend.

- 3.57. Hoewel met betrekking tot milieueffecten tal van onzekerheden bestaan, en onvoldoende of ontbrekende gegevens en ontoereikende kennis het soms moeilijk maken om vast te stellen of deze in aanzienlijke mate kunnen optreden, wordt ervan uitgegaan dat het altijd mogelijk is om een ruwe beoordeling te geven.
- 3.58. De aard en kenmerken van de mogelijke effecten bepalen mede het gewicht dat zij hebben in de context waarin zij worden geanalyseerd. Het is bijvoorbeeld van belang om na te gaan of het optreden van milieueffecten zeer onwaarschijnlijk is of zich maar in een klein aantal gevallen zal voordoen (ongeval) of dat de effecten juist continu zullen optreden. Bovendien is het zo dat hoe complexer (bijv. door synergieën en accumulatie), hoe groter het verspreidingsgebied en hoe ernstiger effecten zijn, hoe waarschijnlijker het is dat zij als 'aanzienlijk' moeten worden beschouwd.
- 3.59. Een net zo belangrijke factor waarmee rekening moet worden gehouden, is het karakter van het gebied dat negatieve gevolgen van het plan of programma kan ondervinden. Opgemerkt moet worden dat de richtlijn niet alleen voor gebieden die als beschermd gebied zijn aangewezen voorschrijft dat deze de nodige aandacht moeten krijgen. Wel is het zo dat wanneer een plan of programma gevolgen kan hebben voor een gebied dat een bijzondere waarde heeft of kwetsbaar is, deze gevolgen eerder als 'aanzienlijk' moeten worden beschouwd.
- 3.60. Het Hof sprak zich hierover uit in de zaak C-392/6 *Commissie v. Ierland* (zie boven): “[o]ok een project van beperkte omvang kan immers aanzienlijke gevolgen hebben voor het milieu wanneer het gelegen is op een plaats waar de in artikel 3 van de [m.e.r.-] richtlijn genoemde milieufactoren als dier en plant, bodem, water, klimaat of cultureel erfgoed gevoelig zijn voor de minste verandering. Evenzo kan een project, ongeacht de omvang, aanzienlijke gevolgen hebben wanneer het gezien zijn aard een wezenlijke of onomkeerbare verandering in die milieufactoren dreigt te veroorzaken.”

- 3.61. Toepassing van de criteria voor het vaststellen van mogelijke milieueffecten vraagt om een alomvattende en systematische aanpak. Vandaar dat voor het vaststellen van mogelijke milieueffecten ook sommige van de in bijlage I genoemde elementen relevant kunnen zijn. Zo zou bijvoorbeeld ook moeten worden gekeken naar de ‘receptoren’ van bedoelde effecten (zie punt (f) van de lijst in bijlage I, bijv. *biodiversiteit, bevolking, gezondheid van de mens, fauna, flora, bodem, water, lucht, klimaatfactoren, materiële goederen, cultureel erfgoed, met inbegrip van architectonisch en archeologisch erfgoed, landschap en de wisselwerking tussen bovengenoemde elementen*). Ook de kenmerken die worden genoemd in de voetnoot bij punt (f) van bijlage I zouden in aanmerking moeten worden genomen (bijv. of het gaat om *secundaire, cumulatieve, synergetische, blijvende en tijdelijke, positieve en negatieve effecten, alsmede effecten op korte, middellange en lange termijn*). Door bijlage I en II op deze wijze samen te gebruiken, is het mogelijk om effecten die zich in verschillende milieusectoren manifesteren op een multidisciplinaire wijze te onderzoeken.

Artikel 3, lid 8

De volgende plannen en programma's vallen niet onder deze richtlijn:

- plannen en programma's die uitsluitend bestemd zijn voor nationale defensie of noodsituaties,

- financiële of begrotingsplannen en -programma's.

- 3.62. De uitsluiting van plannen en programma's ‘**die uitsluitend bestemd zijn voor nationale defensie of noodsituaties**’, is een strenger uitsluitingscriterium dan dat wat in de m.e.r.-richtlijn wordt gehanteerd (‘projecten die bestemd zijn voor nationale defensiedoeleinden’). Dit betekent dat bijvoorbeeld een streekplan dat een gedeelte van het gebied waarop het betrekking heeft, toewijst aan een nationaal defensieproject, aan een milieuverordening moet worden onderworpen (op voorwaarde natuurlijk dat aan de andere criteria van de richtlijn is voldaan), omdat het niet alleen bestemd is voor de nationale defensie. Bij het toepassen van deze uitsluiting moet niet worden gekeken naar de milieueffecten van een plan of programma, maar naar het doel ervan. Zo heeft bijvoorbeeld het plan voor een legerbasis die uitsluitend bestemd is voor de nationale defensie mogelijk als bijkomend effect dat de lokale werkgelegenheid wordt vergroot, maar valt het desalniettemin binnen deze uitsluitingsregel. ‘**Noodsituaties**’ kunnen zowel voorvallen betreffen die door de natuur als door de mens zijn veroorzaakt (bijv. aardbevingen en terroristische aanslagen). Er is niet aangegeven wanneer dergelijke plannen of programma's moeten worden opgesteld; maar zij moeten uitsluitend bestemd zijn voor nationale defensie of noodsituaties. Overeenkomstig de jurisprudentie van het Hof moet deze derogatie eng worden geïnterpreteerd. Dus een plan dat aangeeft welke maatregelen moeten worden genomen ingeval van een lawine, is vrijgesteld van toepassing van de richtlijn, terwijl een plan dat aangeeft welke maatregelen moeten worden genomen om lawines

te voorkomen (bijvoorbeeld de aanleg van infrastructuur), niet is vrijgesteld, omdat het plan niet bestemd zou zijn voor noodsituaties maar bedoeld om deze te voorkomen.

- 3.63. **Begrotingsplannen en -programma's** omvatten onder meer jaarbegrotingen van nationale, regionale en lokale instanties. Financiële plannen en -programma's omvatten bijvoorbeeld plannen en programma's die aangeven hoe een project of activiteit zal worden gefinancierd of wie in aanmerking komen voor subsidies.

Artikel 13, lid 3

De in artikel 4, lid 1, bedoelde verplichting is van toepassing op plannen en programma's waarvoor de eerste formele voorbereidende handeling plaatsvindt na het in lid 1 vermelde tijdstip. Plannen en programma's waarvoor de eerste voorbereidende handeling vóór deze datum plaatsvindt en die later dan 24 maanden na dat tijdstip worden aangenomen of ingediend ten behoeve van wetgeving, vallen onder de verplichting van artikel 4, lid 1, tenzij de lidstaten per geval beslissen dat dit niet haalbaar is en het publiek van hun beslissing op de hoogte stellen.

- 3.64. De in artikel 4, lid 1, bedoelde verplichting heeft betrekking op alle fasen van een milieubeoordeling als gedefinieerd in artikel 2 (d. w. z. milieurapport, raadpleging, enz.). Zij betreft derhalve het proces van het opstellen van een plan of programma in het licht van het groeiende inzicht in de milieueffecten ervan.
- 3.65. Het gebruik van het woord 'formele' betekent niet noodzakelijkerwijs dat de handeling bij nationale wet moet zijn voorgeschreven, noch dat het nationale recht aan deze handeling een rechtsgevolg toekent. De precieze betekenis moet per geval worden beslist, waarbij rekening moet worden gehouden met de aard van de desbetreffende handeling, de aard van de maatregelen die eraan voorafgaan, en het klaarblijkelijke doel van de overgangsbepaling: het streven naar juridische zekerheid en goed bestuur.
- 3.66. De tweede zin van artikel 13, lid 3, moet ervoor zorgen dat normaalgesproken alle plannen en programma's waarvoor de eerste formele voorbereidende handeling vóór 21 juli 2004 plaatsvindt maar die pas na 21 juli 2006 worden aangenomen, worden onderworpen aan een milieubeoordeling die in overeenstemming is met het bepaalde in de richtlijn. Hierbij wordt er impliciet van uitgegaan dat in juli 2004 slechts kleinere of minder belangrijke werkzaamheden met betrekking tot het desbetreffende plan of programma zijn verricht, omdat een milieubeoordeling anders van weinig betekenis zou zijn. Het is immers weinig geloofwaardig om een milieubeoordeling te maken van een plan waarvoor de eerste voorbereidende handeling vóór juli 2004 heeft plaatsgevonden en dat zich op die datum al in een zeer vergevorderd stadium van ontwikkeling bevindt. De kernvraag bij deze bepaling is dan ook niet zozeer hoe lang er in juli 2004 al aan de voorbereiding van een plan of programma is gewerkt, maar of de voorbereiding zich op dat moment in een fase bevindt dat het uitvoeren van een milieubeoordeling nog zin heeft.

4. ALGEMENE VERPLICHTINGEN

- 4.1. Artikel 4 behandelt drie onderwerpen: het tijdstip waarop de milieubeoordeling moet worden uitgevoerd, de procedurele maatregelen die moeten worden genomen om aan de richtlijn te voldoen, en het voorkomen van overlapping wanneer plannen en programma's deel uitmaken van een hiërarchisch systeem.

Artikel 4, lid 1

De in artikel 3 bedoelde milieubeoordeling wordt uitgevoerd tijdens de voorbereiding en vóór de vaststelling of onderwerping aan de wetgevingsprocedure van een plan of programma.

- 4.2. Het is 'good practice' dat de milieubeoordeling van plannen en programma's gevolgen heeft voor de wijze waarop deze worden opgesteld. Wanneer een plan of programma nog in de maak is, is het gemakkelijker om er elementen uit te halen die ongewenste milieueffecten kunnen hebben dan wanneer een plan of programma al is voltooid. In het laatste geval is een milieubeoordeling misschien nog informatief, maar zal zij niet meer tot belangrijke wijzigingen in het plan of programma leiden. Artikel 4, lid 1, verplicht instanties er duidelijk toe dat de beoordeling tijdens de voorbereiding van het plan of programma moet worden uitgevoerd.

Artikel 4, lid 2 en 3

(2) De voorschriften van deze richtlijn worden ofwel verwerkt in bestaande procedures van de lidstaten voor de vaststelling van plannen en programma's ofwel opgenomen in procedures die worden vastgesteld om aan deze richtlijn te voldoen.

*(3) Voor plannen en programma's die deel uitmaken van een hiërarchie van plannen en programma's houden de lidstaten, om overlapping van beoordelingen te voorkomen, rekening met het feit dat de beoordeling, overeenkomstig deze richtlijn, op verschillende niveaus van de hiërarchie wordt uitgevoerd. Hiertoe passen zij artikel 5, lid 2 en 3 toe, **onder meer** om overlapping van beoordelingen te voorkomen.*

- 4.3. Artikel 4, lid 2, bepaalt dat de milieubeoordelingsprocedure ofwel in bestaande procedures voor de vaststelling van plannen en programma's wordt verwerkt of in een afzonderlijke procedure wordt opgenomen.
- 4.4. Wanneer de milieubeoordelingsprocedure wordt verwerkt in de bestaande voorbereidingsprocedure voor het opstellen van het ontwerp-plan of -programma, kan de beoordeling van invloed zijn op het verloop daarvan. In dat geval moet de voorbereidingsprocedure worden aangepast aan de eisen van de richtlijn. Het soort verandering dat eventueel nodig is om de verschillende fasen van de beoordelingsprocedure op de juiste wijze in de voorbereidingsprocedure voor het plan of programma te integreren, is

afhankelijk van de bestaande procedure. In bepaalde gevallen zou het bijvoorbeeld nodig kunnen zijn om alsnog het in artikel 6, lid 4, bedoelde publiek en de in artikel 6, lid 3, bedoelde instanties bij de procedure te betrekken of de procedure beter op deze groepen af te stemmen.

- 4.5. Soms behandelen verschillende plannen of programma's hetzelfde algemene onderwerp, maar bestrijkt elk plan/programma een ander geografisch gebied of zijn er verschillen in de uitgebreidheid waarmee het onderwerp wordt behandeld. Zo kan bijvoorbeeld een ruimtelijke-ordeningsplan een toekomstbeeld voor de ontwikkeling van een hele regio schetsen, terwijl daarnaast een reeks plannen voor de afzonderlijke delen van die regio bestaan, waarin in meer detail de voorziene ontwikkeling van die subregio's is aangegeven. Vervolgens bestaan er op gemeentelijk niveau mogelijk nog gedetailleerdere plannen, die een zeer uitvoerig kader bieden voor de ontwikkeling van dat administratief onderdeel van de regio. Artikel 4, lid 3, is samen met artikel 5, lid 2 en 3, bedoeld om te voorkomen dat in dit soort situaties beoordelingen dubbelop worden gedaan.
- 4.6. Als bij de beoordeling van een plan of programma gebruik wordt gemaakt van de resultaten van een beoordeling die in een eerdere fase van de voorbereiding ervan is uitgevoerd, moet men zich ervan verzekeren dat die resultaten nog up-to-date en juist zijn. Ook zal bij de interpretatie ervan rekening moeten worden gehouden met de nieuwe context. Als niet aan deze voorwaarden kan worden voldaan, is mogelijk een geheel nieuwe of een geactualiseerde beoordeling nodig, zelfs wanneer het onderwerp van de nieuwe en de oude versie van het plan of programma hetzelfde is.
- 4.7. Het is duidelijk dat de beslissing om voor een beoordeling gebruik te maken van de gegevens van een eerder uitgevoerde beoordeling, afhankelijk is van de structuur van het planningproces, de inhoud van het plan of programma en de geschiktheid van de gegevens in het milieurapport, en dat een dergelijke beslissing per geval moet worden genomen. Men dient ervoor te waken dat de uitgebreide beoordeling van de afzonderlijke elementen van het planningproces niet wordt belemmerd, en dat wanneer gebruik wordt gemaakt van de resultaten van een beoordeling die in een eerdere fase van het planningproces is uitgevoerd, deze resultaten in de context van de nieuwe beoordeling worden geplaatst en ook als zodanig in de beoordeling worden meegenomen. Voor het opstellen van een herkenbaar rapport moet de relevante informatie bij elkaar worden gebracht: het moet niet nodig zijn om her en der te zoeken naar snippers van informatie om inzicht te krijgen in de milieueffecten van een voorstel. Naargelang de omstandigheden kan het dienstig zijn om eerdere gegevens samen te vatten, ernaar te verwijzen, of ze te herhalen. Maar het is nergens voor nodig om grote hoeveelheden gegevens te herhalen in een nieuwe context waarin die gegevens niet van toepassing zijn.

5. HET MILIEURAPPORT

- 5.1. Het milieurapport vormt de kern van de door de richtlijn voorgeschreven milieubeoordeling. Het vormt ook de belangrijkste basis voor het monitoren van de aanzienlijke effecten van de uitvoering van het plan of programma.
- 5.2. Het milieurapport is een belangrijk instrument voor het integreren van milieuoverwegingen in de voorbereiding en vaststelling van plannen en programma's, omdat het verzekert dat de mogelijke aanzienlijke milieueffecten van die plannen en programma's worden bepaald, beschreven en beoordeeld en bij de voorbereiding en vaststelling ervan in aanmerking worden genomen. Het opstellen van het milieurapport en de integratie van de milieuoverwegingen in de voorbereiding van plannen en programma's, vormen een iteratief proces dat ertoe moet bijdragen dat uit het besluitvormingsproces duurzamere oplossingen voortkomen.
- 5.3. De bepalingen die betrekkingen hebben op het milieurapport staan hoofdzakelijk in artikel 2 ('Definities'), artikel 5 ('Milieurapport') en bijlage I. Daarnaast moet het milieurapport worden onderworpen aan een raadplegingsprocedure als omschreven in artikel 6 en 7, moet er tijdens de voorbereiding van het plan of programma rekening mee worden gehouden (artikel 8) en, wanneer het plan of programma is vastgesteld, moet informatie beschikbaar worden gesteld over de wijze waarop dit is gebeurd (artikel 9), en het moet van voldoende kwaliteit zijn om aan de eisen van de richtlijn te voldoen (artikel 12).

Artikel 2, onder c)

In deze richtlijn wordt verstaan onder:

[...]

(c) 'milieurapport': deel van de documentatie bij het plan of het programma dat de in artikel 5 en bijlage I vereiste informatie bevat.

- 5.4. Artikel 2, onder c), definieert het milieurapport als een deel van de documentatie bij het plan of programma met een precies omschreven inhoud. Dit impliceert dat het milieurapport een samenhangende tekst of groep van teksten moet zijn. Hoewel de richtlijn dit niet voorschrijft, is het wellicht zinvol om bij de opbouw van het rapport zoveel mogelijk de lijst van punten in bijlage I te volgen. De richtlijn geeft niet aan of het rapport in het plan of programma moet worden geïntegreerd of een separaat document moet zijn. In het eerstgenoemde geval moet het duidelijk als een afzonderlijk deel van het plan of programma kunnen worden onderscheiden en moet het voor het publiek en de betrokken instanties gemakkelijk te vinden en te begrijpen zijn. Hoe dan ook, er moet steeds een voor leken bevattelijke samenvatting worden gegeven van de informatie die wordt verstrekt onder de in bijlage I opgesomde punten.
- 5.5. Het milieurapport kan in veel gevallen deel uitmaken van een bredere

beoordeling van het plan of programma. Het zou bijvoorbeeld onderdeel kunnen zijn van een document inzake duurzaamheidsbeoordeling waarin ook sociale en economische effecten aan de orde komen, of zo'n beoordeling zou in het plan of programma kunnen worden geïntegreerd. In beide gevallen zou de richtlijn worden nageleefd, op voorwaarde dat volledig aan de eisen ervan wordt voldaan.

Artikel 5, lid 1

Wanneer krachtens artikel 3, lid 1, een milieubeoordeling vereist is, wordt een milieurapport opgesteld waarin de mogelijke aanzienlijke milieueffecten van de uitvoering van het plan of programma alsmede van redelijke alternatieven, die rekening houden met het doel en de geografische werkingssfeer van het plan of programma, worden bepaald, beschreven en beoordeeld. Voor de voor dit doel te verstrekken informatie wordt verwezen naar bijlage I.

- 5.6. Artikel 5, lid 1, geeft de basisvereisten waaraan het milieurapport moet voldoen. Doel van het rapport is, de mogelijke aanzienlijke milieueffecten van het plan of programma en van de redelijke alternatieven ervan te bepalen, te beschrijven en te beoordelen. Bijlage I geeft verdere voorschriften inzake de informatie die over deze effecten moet worden verstrekt. Het onderzoeken van alternatieven is een belangrijk element van de beoordeling en de richtlijn verlangt een uitgebreidere beoordeling van die alternatieven dan de m.e.r.-richtlijn. De betekenis van ‘alternatieven’ wordt verder besproken in de onderstaande paragrafen 5.11 - 5.14.
- 5.7. Artikel 4, lid 1, schrijft voor dat de milieubeoordeling moet plaatsvinden tijdens de voorbereiding van een plan of programma en voordat het plan of programma wordt vastgesteld of voordat de wetgevingsprocedure terzake wordt ingeleid. Er moet zo vroeg mogelijk met de voorbereiding van het rapport worden begonnen. Ideaal is als rapport en plan tegelijk worden voorbereid. Het opstellen van het rapport moet normaalgesproken zijn voltooid wanneer het overeenkomstig het bepaalde in artikel 6, lid 1, aan de betrokken instanties en het publiek beschikbaar wordt gesteld.
- 5.8. Artikel 5, lid 1, geeft niet expliciet aan wie verantwoordelijk is voor het opstellen van het milieurapport. In veel gevallen zal dit echter de instantie of natuurlijke of rechtspersoon zijn die ook verantwoordelijk is voor het opstellen van het plan of programma.
- 5.9. De betekenis van “de uitvoering van het plan of programma” is ambigu. Het hangt voor een groot deel af van de aard van het plan of programma. Voor plannen en programma’s die onder de werkingssfeer van de richtlijn vallen omdat zij voldoen aan de voorwaarde van artikel 3, lid 2, onder a), (plannen en programma’s die het kader vormen voor projecten in diverse sectoren) en artikel 3, lid 4, (andere plannen en programma’s die het kader vormen voor projecten), zou “de uitvoering van het plan of programma” onder andere betrekking kunnen hebben op de uitvoering van projecten die binnen het door het plan of programma gevormde kader vallen. Maar omdat aan de eisen van een dergelijk kader mogelijk op verschillende manieren kan worden voldaan, kan de uitvoering van het plan of programma in het algemeen niet worden gereduceerd tot de uitvoering van afzonderlijke specifieke projecten. Hoe dan ook, een plan of programma kan elementen bevatten die belangrijk zijn voor het succes ervan die niet projectgerelateerd zijn. Ook de milieueffecten van deze aspecten van de uitvoering moeten in de beoordeling worden meegenomen. Voor de plannen en programma’s die vallen onder de in

artikel 3, lid 2, onder b), genoemde voorwaarde (“waarvoor [...] een beoordeling vereist is uit hoofde van de artikelen 6 of 7 van Richtlijn 92/43/EEG”), kan de uitvoering worden geïnterpreteerd in het licht van het bepaalde in artikel 6, lid 3, van de habitatrichtlijn, dat voorschrijft dat de gevolgen voor een gebied moeten worden beoordeeld rekening houdend met instandhoudingsdoelstellingen van dat gebied (zie tevens paragraaf 3.33, hierboven).

- 5.10. Hoewel de uitvoering van een plan of programma betrekking kan hebben op een breed scala van onderwerpen en voorzieningen, moet bij de beoordeling de aandacht worden geconcentreerd op het deel van de uitvoering dat mogelijk aanzienlijke milieueffecten zal hebben. Maar ook de andere onderdelen van de uitvoering moeten worden onderzocht, omdat het best mogelijk is dat deze in hun totaliteit aanzienlijke milieueffecten zullen hebben. De vraag of de verschillende onderdelen van het plan of programma ook daadwerkelijk zullen worden uitgevoerd, is bij de beoordeling niet relevant.

Alternatieven

- 5.11. De verplichting tot het bepalen, beschrijven en beoordelen van redelijke alternatieven moet worden gelezen in de context van de doelstelling van de richtlijn: ervoor zorgen dat tijdens de voorbereiding en vóór de vaststelling van plannen en programma's rekening wordt gehouden met de milieueffecten van de uitvoering ervan.
- 5.12. Wanneer de richtlijn voorschrijft dat de mogelijke aanzienlijke milieueffecten van redelijke alternatieven moeten worden bepaald, beschreven en beoordeeld, gelden ter zake dezelfde vereisten als voor het plan of programma.¹⁴ Hoofdzakelijk is dat het bepalen, beschrijven en beoordelen van de mogelijke aanzienlijke effecten van het plan of programma en van de alternatieven, op een vergelijkbare wijze gebeurt. De voorschriften in artikel 5, lid 2, betreffende de inhoud en mate van gedetailleerdheid van het rapport zijn ook op de beoordeling van alternatieven van toepassing. Het is van essentieel belang dat de instantie of de wetgevende vergadering die verantwoordelijk is voor het vaststellen c.q. aannemen van het plan of programma alsook de geraadpleegde instanties en het geraadpleegde publiek, een accuraat beeld wordt gegeven van de redelijke alternatieven die er zijn en wordt uitgelegd waarom die niet als de beste optie worden gezien. De in bijlage I bedoelde informatie moet dus worden verstrekt voor de gekozen alternatieven. Tot die informatie behoort onder meer informatie over de mogelijke ontwikkeling van de bestaande situatie van het milieu als het alternatief niet wordt uitgevoerd (bijlage I, onder b)). Die ontwikkeling hoeft niet dezelfde te zijn als die welke in verband met het plan of programma wordt geschetst, omdat het alternatief op andere terreinen of aspecten betrekking kan hebben.
- 5.13. De richtlijn zegt niet wat wordt bedoeld met een ‘redelijk alternatief’ voor een

¹⁴ Vergelijk artikel 5, lid 3, en bijlage IV van de m.e.r.-richtlijn, die van de opdrachtgever verlangen dat deze een schets geeft van de voornaamste alternatieven die hij heeft onderzocht, met opgave van de voornaamste motieven voor zijn keuze, zulks in het licht van de milieueffecten.

plan of programma. Wanneer een beslissing wordt genomen over mogelijke redelijke alternatieven moet allereerst worden gekeken naar de doelstellingen en de geografische reikwijdte van het plan of programma. De richtlijn zegt niet of alternatieve plannen of programma's zijn bedoeld dan wel verschillende alternatieven binnen een plan of programma. In de praktijk zullen gewoonlijk verschillende alternatieven binnen een plan worden beoordeeld (bijv. verschillende manieren van afvalverwerking in het geval van een afvalbeheersplan, of verschillende manieren voor de inrichting van een gebied in het geval van een ruimtelijke-ordeningsplan). Een alternatief kan dus een andere manier zijn om de doelstellingen van het plan of programma te realiseren. Bij ruimtelijke-ordeningsplannen ligt het voor de hand dat er alternatieve bestemmingen voor een gebied worden genoemd en dat voor bepaalde activiteiten of doelen alternatieve gebieden worden aangewezen. Voor langetermijnplannen en -programma's, vooral die welke betrekking hebben op de zeer verre toekomst, is het ontwikkelen van alternatieve scenario's een manier voor het verkennen van alternatieven en de effecten ervan. De regionale ontwikkelingsplannen voor het district Stockholm, bijvoorbeeld, worden al jarenlang op basis van een dergelijk scenario ontwikkeld.

- 5.14. De gekozen alternatieven moeten realistisch zijn. Eén van de redenen voor het onderzoeken van alternatieven is om manieren te vinden waarop de mogelijke aanzienlijke nadelige milieueffecten van het plan of programma in kwestie kunnen worden verminderd of voorkomen. Hoewel de richtlijn dit niet voorschrijft, is het definitieve ontwerp-plan of -programma idealiter het plan/programma waarmee het meest wordt bijgedragen aan de in artikel 1 genoemde doelstellingen. Wanneer men bij de selectie van te beoordelen alternatieven echter doelbewust kiest voor alternatieven waarvan de mogelijke nadelige effecten vele malen groter zijn dan die van het plan of programma, teneinde op die manier de kans te vergroten dat het voorgestelde plan of programma wordt aangenomen, handelt men in strijd met het doel van dit lid. Een 'echt' alternatief moet ook onder de wettelijke bevoegdheid en het gezagsgebied van de desbetreffende instantie vallen. Bijlage I, onder h), verlangt een schets van de redenen voor de selectie van de onderzochte alternatieven.

Artikel 5, lid 2 en 3

2. Het krachtens lid 1 opgestelde milieurapport bevat de informatie die redelijkerwijs mag worden vereist, gelet op de stand van kennis en beoordelingsmethoden, de inhoud en het detailleringsniveau van het plan of programma, de fase van het besluitvormingsproces waarin het zich bevindt en de mate waarin bepaalde aspecten beter op andere niveaus van dat proces kunnen worden beoordeeld, teneinde overlappende beoordelingen te vermijden.

3. Relevante informatie over de milieueffecten van de plannen en programma's die op andere besluitvormingsniveaus of via andere wetgeving van de Gemeenschap is verkregen, kan worden gebruikt om de in bijlage I bedoelde informatie te verstrekken

- 5.15. Startpunt voor de interpretatie van deze leden is het vereiste dat informatie moet worden verstrekt over de mogelijke aanzienlijke milieueffecten van het plan of programma. Deze informatie moet worden verstrekt voorzover dit redelijkerwijs kan worden verlangd gelet op de in lid 2 bedoelde elementen.
- 5.16. Uit het feit dat de verlangde informatie afhankelijk wordt gesteld van de ‘inhoud en detailleringsniveau van het plan of programma’ blijkt dat de wetgever zich ervan bewust was dat het niet nodig is om in een milieurapport voor een algemeen plan of programma (een plan of programma hoog in de hiërarchie, bijvoorbeeld) zeer gedetailleerde informatie en een zeer uitvoerige analyse te verstrekken, terwijl voor een milieurapport betreffende een plan of programma dat gedetailleerde informatie bevat, een grotere mate van gedetailleerdheid mag worden verlangd. Vandaar dat in het milieurapport voor een nationaal plan bijvoorbeeld niet de gevolgen voor elke rivier in het land hoeven te worden besproken, maar dat van het milieurapport dat bij het structuurplan voor een stad wordt gevoegd, zeker mag worden verwacht dat het de gevolgen voor rivieren of andere waterlichamen in of nabij de stad behandelt.
- 5.17. Artikel 5, lid 3, benadrukt de wenselijkheid van het zo efficiënt mogelijk verzamelen en produceren van informatie. Dit lid bepaalt dat voor het samenstellen van het milieurapport ook relevante informatie (wat zowel analyses als gegevens kunnen zijn) mag worden gebruikt die reeds uit andere bronnen beschikbaar is. Dit is met name nuttig wanneer plannen en programma’s deel uitmaken van een hiërarchie en voor die gevallen waarvoor artikel 4, lid 3, toepassing van artikel 5, lid 2 en 3, voorschrijft, in het bijzonder om overlapping van beoordelingen te voorkomen. Dit onderwerp wordt hieronder in paragraaf 4.5 - 4.7 behandeld. Informatie die is verkregen in een ander besluitvormingssysteem, zoals plannen of programma's voor andere sectoren, of door uitvoering van andere Gemeenschapswetgeving, zoals de kaderrichtlijn water (2000/60/EG), kan eveneens worden gebruikt.

Artikel 5, lid 4

De in artikel 6, lid 3, bedoelde instanties worden geraadpleegd als een besluit wordt genomen over de reikwijdte en het detailleringsniveau van de informatie die in het milieurapport moet worden opgenomen.

- 5.18. Wanneer een besluit wordt genomen over de reikwijdte en het detailleringsniveau van de informatie die in het milieurapport moet worden opgenomen, moeten de krachtens artikel 6, lid 3, aangewezen milieu-instanties worden geraadpleegd. Deze instanties kunnen eventueel ook bij de voorbereiding van het rapport worden betrokken, een proces dat zich afspeelt gedurende de hele periode die loopt van de voorbereiding tot aan de vaststelling van het plan of programma. Voor nadere informatie zie hoofdstuk 7, “Raadpleging”.

Bijlage I

5.19 Bijlage I geeft aan welke informatie in het milieuraapport moet worden verstrekt. De tien paragrafen van de bijlage beschrijven een breed spectrum van onderwerpen dat moet worden behandeld, waarbij elke paragraaf op zichzelf van wezenlijk belang is. Alle paragrafen moeten worden gelezen in het licht van de voorschriften van artikel 5. De lidstaten hebben de vrijheid om eisen aan de inhoud van het milieuraapport te stellen die verder gaan dan de voorschriften van de richtlijn. Aangezien een plan of programma zeer uitgebreid kan zijn en een groot aantal uiteenlopende onderwerpen kan behandelen, is het belangrijk erop te wijzen dat de richtlijn om informatie vraagt die verband houdt met de aanzienlijke milieueffecten van het plan of programma (zie artikel 5). Een buitensporige hoeveelheid informatie over onbelangrijke effecten of irrelevante kwesties maakt het rapport moeilijk verteerbaar en kan ertoe leiden dat belangrijke informatie over het hoofd wordt gezien.

(a) een schets van de inhoud en de belangrijkste doelstellingen van het plan of programma en het verband met andere, relevante plannen en programma's

5.20. Informatie over het verband met andere relevante plannen en programma's plaatst het plan of programma in een breder kader. Deze informatie kan bijvoorbeeld betrekking hebben op de betekenis van het plan of programma in de desbetreffende fase van het besluitvormingsproces, of op de bijdrage die het samen met andere plannen en programma's levert aan veranderingen in de toestand van het milieu in een bepaald gebied. Relevante plannen of programma's kunnen dus zowel plannen of programma's zijn lager of hoger in de hiërarchie waarvan het voorgestelde plan of programma deel uitmaakt, als plannen of programma's die voor andere sectoren zijn opgesteld, maar die gevolgen hebben voor dezelfde of aangrenzende gebieden.

b) de relevante aspecten van de bestaande situatie van het milieu en de mogelijke ontwikkeling daarvan als het plan of programma niet wordt uitgevoerd;

c) de milieukeurmerken van gebieden waarvoor de gevolgen aanzienlijk kunnen zijn;

d) alle bestaande milieuproblemen die relevant zijn voor het plan of programma, met inbegrip van met name milieuproblemen in gebieden die vanuit milieuoogpunt van bijzonder belang zijn, zoals gebieden die op grond van de Richtlijnen 79/409/EEG en 92/43/EEG zijn aangewezen;

5.21. De vereisten die onder (b), (c), en (d) worden genoemd, overlappen elkaar wellicht ten dele maar zijn coherent en zijn gericht op verschillende aspecten van de toestand van het milieu in de gebieden die onder de geografische reikwijdte van het plan of programma vallen en die er mogelijk aanzienlijke milieueffecten van zullen ondervinden. Punt (b) heeft betrekking op de toestand van het milieu in de gebieden die onder de geografische reikwijdte van het plan of programma vallen of er mogelijk aanzienlijke gevolgen van zullen ondervinden, zowel tegenwoordig als wanneer het plan of programma

niet wordt uitgevoerd. Ingevolge punt (c) moet informatie worden verstrekt over de gebieden die mogelijk aanzienlijke effecten van het plan of programma zullen ondervinden, welke informatie kan worden gezien als een specificatie van de krachtens (b) verstrekte informatie. Punt (d) is gericht op milieuproblemen, terwijl de 'aspecten' en 'kenmerken' onder (b) en (c) zowel betrekking kunnen hebben op problemen als op milieuwaarden en -activa of een gunstige toestand van het milieu. Omdat de vereisten van (c) en (d) elkaar overlappen, zal het in veel gevallen dienstig zijn om ze samen te behandelen, op voorwaarde dat alle noodzakelijke informatie wordt verstrekt.

- 5.22. De informatie die onder (b) wordt verlangd over de relevante aspecten van de huidige toestand van het milieu, is nodig om te kunnen begrijpen hoe het plan of programma aanzienlijke gevolgen voor het milieu in het gebied in kwestie zou kunnen hebben. Met 'relevante aspecten' worden milieuaspecten bedoeld die relevant zijn met het oog op de mogelijke aanzienlijke milieueffecten van het plan of programma. Dit kunnen zowel positieve als negatieve aspecten zijn. De informatie moet betrekking hebben op de huidige toestand van het milieu, wat betekent dat deze zo actueel mogelijk moet zijn. De beschrijving van de mogelijke ontwikkeling van de relevante aspecten als het plan of programma niet wordt uitgevoerd, is belangrijk als referentiekader voor de beoordeling van het plan of programma. Dit vereiste komt overeen met het zogeheten 'nulalternatief' dat vaak bij een m.e.r.-procedure worden toegepast. De beschrijving van bedoelde ontwikkeling moet ruwweg dezelfde tijdspanne beslaan als de periode die voor de uitvoering van het plan of programma is voorzien. Ook de effecten van andere plannen of programma's die zijn vastgesteld of besluiten die zijn genomen die gevolgen zullen hebben voor het gebied in kwestie, zouden in dit verband zoveel mogelijk in aanmerking moeten worden genomen.
- 5.23. Bij punt (c) gaat de aandacht uit naar de gebieden die voor de beoordeling van bijzonder belang zijn, namelijk die welke mogelijk aanzienlijke gevolgen van het plan of programma zullen ondervinden. In het rapport moet een beschrijving worden gegeven van de milieukenmerken van deze gebieden. Het zou goed zijn als daarbij de onder (f) genoemde elementen in aanmerking werden genomen. Voorbeelden van de hier bedoelde milieukenmerken zijn dat een gebied bijzonder gevoelig is voor verzuring, dat het een grote botanische waarde heeft of dat het dichtbevolkt is, waardoor veel mensen hinder zullen ondervinden van verkeerslawaaï. Een dergelijk gebied kan ook buiten de geografische reikwijdte van het plan of programma vallen. Wanneer dit gebied dichtbij een andere lidstaat is gesitueerd of de effecten zich over een groot gebied uitstrekken, kunnen natuurlijk ook gebieden in andere lidstaten of zelfs buiten de EU worden getroffen. In dergelijke gevallen is een grensoverschrijdende raadpleging vereist (zie de paragrafen 7.24 - 7.29).
- 5.24. Onder (d) wordt om informatie gevraagd naar bestaande milieuproblemen die relevant zijn voor het plan of programma. Doel van deze informatie is dat gegevens worden verkregen aan de hand waarvan kan worden beoordeeld hoe deze problemen het plan of programma zullen beïnvloeden of dat het plan of programma de bestaande milieuproblemen mogelijk zal verergeren, verminderen of er anderszins een bepaald effect op zal hebben. De relevantie

kan ook liggen in de mogelijke aanzienlijke effecten van het plan of programma. Ook onbeduidende effecten kunnen relevant zijn als de mogelijkheid bestaat dat deze in combinatie met bestaande milieuproblemen tot aanzienlijke effecten zullen leiden. Dat geldt zelfs voor onderwerpen die in het plan of programma worden behandeld die helemaal geen milieueffecten hebben. Problemen hoeven niet aanzienlijk te zijn en hoeven ook niet speciaal gerelateerd te zijn aan specifieke gebieden, zoals die welke als voorbeeld in de richtlijn worden genoemd. Gebieden die uit milieuoogpunt van bijzonder belang zijn, kunnen gebieden zijn die uit milieuoogpunt een bijzonder grote waarde hebben, zoals de gebieden die ingevolge de vogel- en habitatrictlijn zijn aangewezen, maar ook gebieden die bij nationale wetgeving zijn aangewezen, kunnen hieronder vallen.

(e) de op internationaal, communautair of nationaal niveau vastgestelde doelstellingen ter bescherming van het milieu, welke relevant zijn voor het plan of programma, alsook de wijze waarop met deze doelstellingen en andere milieuoverwegingen rekening is gehouden bij de voorbereiding van het plan of programma;

- 5.25. De “doelstellingen ter bescherming van het milieu” moeten op zijn minst betrekking hebben op de onder (f) genoemde elementen. Internationale en communautaire doelstellingen zijn vaak geïntegreerd in nationale, regionale en lokale doelstellingen en zullen vaak voldoende zijn in dit verband. Opgemerkt moet worden dat dit punt betrekking heeft op “doelstellingen die relevant zijn voor het plan of programma”, hetgeen betekent dat zij relevant moeten zijn met het oog op de mogelijke aanzienlijke effecten van het plan of programma of op de problemen die de uitvoering ervan met zich meebrengen. Een manier om bedoelde informatie te verkrijgen is door de raadpleging van instanties overeenkomstig artikel 5, lid 4. De Duitse ‘vereniging voor de milieueffectrapportage’ heeft een model ontwikkeld voor een gegevensbank betreffende milieukwaliteitsdoelstellingen op internationaal en communautair niveau. Het model is te vinden op: <http://www.umweltdatenkatalog.de:8888/envdb/maintopic.jsp>.

(f) de mogelijke aanzienlijke milieueffecten, bijvoorbeeld voor de biodiversiteit, bevolking, gezondheid van de mens, fauna, flora, bodem, water, lucht, klimaatfactoren, materiële goederen, cultureel erfgoed, met inbegrip van architectonisch en archeologisch erfgoed, landschap en de wisselwerking tussen bovengenoemde elementen;

Hieronder zouden secundaire, cumulatieve, synergetische, blijvende en tijdelijke, positieve en negatieve effecten, alsmede effecten op korte, middellange en lange termijn moeten vallen.

- 5.26. De lijst van elementen onder (f) is niet uitputtend en mogelijk zijn ook andere elementen relevant. In tegenstelling tot de lijst in de gewijzigde m.e.r.-richtlijn, worden de gezondheid van de mens, biodiversiteit en cultureel erfgoed hier expliciet vermeld. Het concept “gezondheid van de mens” moet worden gezien in relatie tot de andere elementen die onder dit punt worden genoemd. Milieugerelateerde gezondheidskwesties zoals blootstelling aan

verkeerslawaaï of luchtverontreinigende stoffen, zijn dus duidelijk voorwerp van onderzoek. In het kader van het Verdrag inzake biologische diversiteit zijn richtsnoeren vastgesteld voor de integratie van kwesties die gerelateerd zijn aan biodiversiteit in strategische milieubeoordelingen. Een beschrijving van de wisselwerking tussen de onder (f) genoemde elementen is van essentieel belang, omdat een dergelijke beschrijving andere en ernstigere aanzienlijke effecten aan het licht zou kunnen brengen dan die welke naar voren komen uit het onderzoek van één enkel element. Aanzienlijke effecten op lucht en klimaatfactoren kunnen zodoende aanzienlijke nadelige effecten op flora, fauna en biodiversiteit tot gevolg hebben. Doel van deze voetnoot is het benadrukken van de noodzaak van het verstrekken van alomvattende informatie over de elementen en hun onderlinge wisselwerking (hoewel de voetnoot moet worden gelezen in het licht van artikel 5, lid 2). Beschrijving van de positieve effecten is van wezenlijk belang om te laten zien welke bijdrage via het plan of programma aan milieubescherming en duurzame ontwikkeling wordt geleverd.

(g) de voorgenomen maatregelen om aanzienlijke negatieve effecten op het milieu van de uitvoering van het plan of programma te voorkomen, te beperken of zoveel mogelijk teniet te doen;

- 5.27. Doel van punt (g) is om zeker te stellen dat in het milieurapport wordt gesproken over de manier waarop de aanzienlijke nadelige effecten die erin staan beschreven, zullen worden gemitigeerd. De term “voorgenomen maatregelen” wordt niet nader gespecificeerd. Het zou kunnen gaan om maatregelen die in het plan of programma zijn voorzien of daarin worden beschreven, of om maatregelen die in het milieurapport worden besproken. De maatregelen voor het mitigeren van nadelige milieueffecten kunnen op zichzelf ook weer nadelige milieueffecten hebben. Daar moet onderzoek naar worden gedaan. Er bestaan methoden voor het mitigeren van milieueffecten die in verband met milieueffectrapportages worden gebruikt die ook nuttig zouden kunnen zijn voor beoordelingen van plannen en programma’s overeenkomstig de richtlijn.

(h) een schets van de redenen voor de selectie van de onderzochte alternatieven en een beschrijving van de wijze waarop de beoordeling is uitgevoerd, met inbegrip van de moeilijkheden die bij het verzamelen van de vereiste informatie zijn ondervonden (zoals technische tekortkomingen of ontbrekende kennis);

- 5.28. Informatie over de selectie van alternatieven is van wezenlijk belang om inzicht te krijgen in de wijze waarop bepaalde alternatieven zijn beoordeeld en over de relatie van deze alternatieven tot het ontwerp-plan of -programma. Een beschrijving van de methoden die bij de beoordeling zijn gebruikt, is nuttig om zich een oordeel te kunnen vormen over de kwaliteit van de informatie, de bevindingen en de betrouwbaarheid ervan. Ook een beschrijving van de ondervonden moeilijkheden kan in dit verband opheldering verschaffen. Indien van toepassing is het ook zinvol om te beschrijven hoe deze moeilijkheden zijn overwonnen.

(i) een beschrijving van de voorgenomen monitoringsmaatregelen overeenkomstig artikel 10;

- 5.29. Ingevolge artikel 10 moeten de aanzienlijke milieueffecten van de uitvoering van het plan of programma worden gemonitord en, omdat deze effecten onder punt (f) staan gespecificeerd, is het wenselijk dat het rapport een beschrijving bevat van de wijze waarop dit gebeurt. Indien gebruik zal worden gemaakt van bestaande monitoringsregelingen, dient daar bij de beschrijving melding van te worden gemaakt. Punt (i) en het vereiste van artikel 9, lid 1, onder c), dat op het moment dat een plan of programma wordt vastgesteld, informatie beschikbaar wordt gesteld over “de monitoringsmaatregelen waartoe wordt besloten”, overlappen elkaar ten dele. Het spreekt vanzelf dat op het moment dat het milieurapport zich nog in de voorbereidingsfase bevindt, nog geen definitieve uitspraak over de uiteindelijke monitoringsmaatregelen kan worden gedaan, omdat nog geen beslissing is genomen over de inhoud van het plan of programma en de inhoud van het milieurapport hoe dan ook onderhevig is aan de criteria van artikel 5, lid 2. Evenzo zal het soms tijdens de uitvoering van het plan of programma nodig blijken om de monitoringsregeling aan te passen. Niets in de richtlijn lijkt dit te beletten.

(j) een niet-technische samenvatting van de in de bovenstaande punten verstrekte informatie.

- 5.30. Doel van de onder (j) genoemde “niet-technische samenvatting” is dat de hoofdpunten en -bevindingen van het milieurapport zowel voor het algemene publiek als de besluitvormers toegankelijk worden gemaakt, onder andere door het hanteren van een eenvoudig taalgebruik. De samenvatting kan onderdeel zijn van het verslag, maar om een ruime verspreiding te bevorderen kan zij eventueel ook als een afzonderlijk document beschikbaar worden gemaakt. Een algemene overzichtstabel kan helpen om de kern van de bevindingen weer te geven.

6. KWALITEIT VAN HET MILIEURAPPORT

- 6.1. Praktijkervaring met de uitvoering van de m.e.r.-richtlijn (die geen specifieke kwaliteitseisen bevat) leert dat de informatie die in MER's wordt verstrekt, soms gebrekkig is. Tijdens de voorbereiding van de richtlijn strategische milieubeoordeling was er bezorgdheid dat ook de milieurapporten die krachtens deze richtlijn moeten worden opgesteld, onvolledig zouden zijn of dat bij het opstellen ervan niet de juiste procedure zou worden gevolgd.
- 6.2. Het doel is om zeker te stellen dat de informatie in het milieurapport compleet en betrouwbaar zal zijn (overeenkomstig het bepaalde in artikel 5) en beantwoordt aan het doel van de richtlijn. De specifieke bepaling met betrekking tot dit onderwerp benadrukt het belang van het milieurapport en de juiste toepassing van artikel 5 van de richtlijn.

Artikel 12, lid 2

De lidstaten verzekeren dat de kwaliteit van de milieurapporten toereikend is om aan de eisen van de richtlijn te voldoen, en stellen de Commissie in kennis van de maatregelen die zij nemen met betrekking tot de kwaliteit van deze rapporten.

- 6.3. De richtlijn geeft geen nadere uitleg van wat met "**voldoende kwaliteit**" wordt bedoeld. Maar aangezien de strategische-milieubeoordelingsprocedure en het milieurapport beide door de richtlijn worden omschreven, zou een correcte omzetting van de richtlijn in nationale wetgeving en de juiste toepassing van de bepalingen ervan, zowel wat inhoud als procedure betreft, voldoende moeten zijn om aan dit vereiste te voldoen. De richtlijn verlangt verder geen aanvullende maatregelen om te verzekeren dat het rapport van voldoende kwaliteit is.
- 6.4. In de meeste gevallen zal de instantie die het plan of programma uiteindelijk vaststelt moeten besluiten of het bijbehorende milieurapport van voldoende kwaliteit is en zo niet, welke maatregelen nodig zijn om ervoor te zorgen dat het alsnog aan de gestelde eisen voldoet. Dat kan bijvoorbeeld betekenen dat het rapport wordt gewijzigd of uitgebreid of zelfs dat een deel of de gehele beoordelingsprocedure wordt herhaald. Op het moment dat de verantwoordelijke instantie moet beslissen of een rapport van voldoende kwaliteit is, zal zij goed moeten kijken naar de vereisten van artikel 5 en bijlage I. Ook zal zij goed moet kijken naar de resultaten van de raadpleging van milieu-instanties en het publiek die overeenkomstig artikel 6 is uitgevoerd. Zij dient steeds in gedachte te houden dat een gebrekkig rapport ertoe kan leiden dat vraagtekens worden gezet bij de validiteit van de handelingen en besluiten die bij de uitvoering ervan worden genomen.
- 6.5. De procedurele en inhoudelijke bepalingen van de richtlijn kunnen worden gezien als een 'minimumstandaard' om te garanderen dat milieurapporten van voldoende kwaliteit zijn, als deze bepalingen tenminste naar behoren worden omgezet en toegepast. De lidstaten kunnen zelf beslissen of zij nog

aanvullende maatregelen vaststellen en zo ja, wat dat voor maatregelen moeten zijn. Er is een grote verscheidenheid aan modellen mogelijk.¹⁵ Veel maatregelen die in de m.e.r.-praktijk worden gebruikt, zijn mogelijk ook geschikt voor de uitvoering van de richtlijn strategische milieubeoordeling. Enkele voorbeelden: het laten uitvoeren van onafhankelijke beoordelingen (bijv. door beoordelingspanels of een regeringscommissie die adviseert over de kwaliteit van de informatie in het milieurapport); het formuleren van richtsnoeren met procedurele en inhoudelijke voorschriften voor de planningautoriteit; de oprichting van een onafhankelijke instelling (als adviesorgaan bij het bepalen van de mate van gedetailleerdheid en reikwijdte van het milieurapport); of er simpelweg op vertrouwen dat belanghebbenden bij de rechter in beroep gaan als een rapport niet voldoet.

- 6.6. Behalve door zeker te stellen dat elke stap van de beoordelingsprocedure die leidt tot het milieurapport van voldoende kwaliteit is, zijn er ook nog andere manieren waarop men kan proberen om de kwaliteit van de procedure te handhaven. Dat kan bijvoorbeeld door het opstellen van checklists, waarmee op een transparante wijze kan worden aangetoond dat de procedure op de juiste wijze is doorlopen, of door het toepassen van meer geavanceerde, computergestuurde modellen waarmee vergelijkingen kunnen worden getrokken tussen afzonderlijke onderdelen van het milieurapport en de kwaliteit van het rapport als geheel.
- 6.7. De Commissie moet in kennis worden gesteld van **de maatregelen** die de lidstaten nemen **met betrekking tot de kwaliteit** van de milieurapporten. Deze bepaling is onder andere bedoeld voor het verzamelen van de ervaringen van de lidstaten, zodat bijvoorbeeld innovatieve benaderingswijzen kunnen worden verspreid. Zelfs wanneer deze maatregelen de verplichtingen van de richtlijn te boven gaan, zal de ruime verspreiding ervan helpen om in de gehele Gemeenschap de uitvoeringspraktijk te verbeteren.

¹⁵ Voor een overzicht, zie tevens Royal Haskoning.

7. RAADPLEGING

- 7.1. De bepalingen inzake raadpleging verplichten de lidstaten ertoe om bepaalde instanties en leden van publiek in de gelegenheid te stellen hun mening kenbaar te maken over het milieurapport en het ontwerp-plan of -programma. Eén van de redenen voor het raadplegen van belanghebbende instanties en het publiek is om degenen die verantwoordelijk zijn voor de besluiten die ten aanzien van het plan of programma worden genomen, mede op die manier kwalitatief betere informatie te verschaffen. Raadpleging kan soms belangrijke nieuwe informatie aan het licht brengen die kan leiden tot aanzienlijke wijzigingen in het plan of programma en bijgevolg de milieueffecten die worden verwacht. In een dergelijk geval kan een herziening van het rapport noodzakelijk zijn en, afhankelijk van de aard en omvang van de wijzigingen, een nieuwe raadpleging. De belangrijkste voorschriften betreffende raadpleging staan in artikel 6, maar de richtlijn bevat nog tal van andere artikelen waarin dit onderwerp aan de orde komt. Deze artikelen worden in dit hoofdstuk behandeld. Allereerst worden de relevante definities besproken. Vervolgens wordt ingegaan op de vraag wie aan de raadpleging moeten deelnemen en wat het onderwerp van de raadpleging moet zijn, worden enkele verwante procedurele bepalingen en grensoverschrijdende kwesties besproken en tot slot de besluitvorming over het plan of programma.
- 7.2. Kader 1 geeft een overzicht van de informatie- en raadplegingsvereisten van de richtlijn.

Kader 1: Fase van strategische milieubeoordeling	Raadplegingsvereisten in binnenlandse situaties	Aanvullende vereisten in grensoverschrijdende situaties
Bepalen of voor plan/programma strategische milieubeoordeling is vereist	Raadpleging van betrokken instanties (art. 3, lid 6) Informatie beschikbaar stellen aan publiek (art. 3, lid 7)	
Besluit over reikwijdte en detailleringniveau van beoordeling	Raadpleging van betrokken instanties (art. 5, lid 4)	
Milieurapport en ontwerp-plan/-programma	Informatie beschikbaar stellen aan publiek (art. 6, lid 1) Raadpleging van betrokken instanties (art. 6, lid 2) Raadpleging van het belanghebbende publiek (art. 6, lid 2)	Raadpleging van betrokken instanties in de lidstaten die mogelijk aanzienlijke gevolgen zullen ondervinden (art. 7, lid 2) Raadpleging van het belanghebbende publiek in de lidstaten die mogelijk aanzienlijke gevolgen zullen ondervinden (art. 7, lid 2)

Tijdens voorbereiding van plan/programma	Rekening houden met milieurapport en meningen die kenbaar zijn gemaakt overeenkomstig art. 6 (art. 8)	Rekening houden met de resultaten van grensoverschrijdende raadpleging (art. 8)
Vaststellen van plan/programma; verklaring overeenkomstig art. 9, lid 1, onder b); maatregelen ten behoeve van monitoring	Informatie beschikbaar stellen aan betrokken instanties (art. 9, lid 1) Informatie beschikbaar stellen aan het publiek (art. 9, lid 1)	Informatie beschikbaar stellen aan geraadpleegde lidstaat (art. 9, lid 1)

- 7.3. Inspraak van het publiek komt ook aan de orde in het VN/ECE-Verdrag betreffende de toegang tot informatie, inspraak bij besluitvorming en toegang tot de rechter in milieuzaken (Verdrag van Aarhus). Artikel 7 van dit verdrag bevat bepalingen over inspraak van het publiek tijdens de voorbereiding van plannen en programma's betreffende het milieu. De bepalingen van het verdrag zijn opgenomen in de richtlijn strategische milieubeoordeling voorzover zij van toepassing zijn op plannen en programma's die onder de werkingssfeer van de richtlijn vallen.¹⁶

Artikel 2, onder b)

'milieubeoordeling': het opstellen van een milieurapport, het raadplegen, het rekening houden met het milieurapport en de resultaten van de raadpleging bij de besluitvorming, alsmede het verstrekken van informatie over het besluit, overeenkomstig de artikelen 4 tot en met 9

- 7.4. Deze definitie maakt duidelijk dat **raadpleging** een onafscheidelijk onderdeel is van de beoordeling. Voorts moet bij de besluitvorming **rekening worden gehouden** met de resultaten van de raadpleging. Als een van beide elementen ontbreekt, is er per definitie geen milieubeoordeling overeenkomstig de richtlijn. Dit onderstreept het belang van raadpleging tijdens de beoordelingsprocedure.

Artikel 2, onder d)

"het publiek": één of meer natuurlijke of rechtspersonen en, in overeenstemming met de nationale wetgeving of praktijk, hun verenigingen, organisaties of groepen

- 7.5. De definitie van **het publiek** is in overeenstemming met de definitie die in het Verdrag van Aarhus wordt gegeven. De term heeft betrekking op natuurlijke of rechtspersonen. De vraag of een bepaalde groep van het publiek wordt geraakt dan wel belang heeft bij het besluitvormingsproces, komt in artikel 6 aan de orde.
- 7.6. In veel gevallen zal een **vereniging, organisatie of groep** van natuurlijke of rechtspersonen op zichzelf al rechtspersoonlijkheid hebben en bijgevolg rechtstreeks onder de richtlijn vallen. De bewoording moeten derhalve zo worden uitgelegd dat ook verenigingen, organisaties of groepen *zonder* rechtspersoonlijkheid (inclusief niet-gouvernementele organisaties), indien de nationale wetgeving zulks bepaalt, tot het in de richtlijn bedoelde 'publiek' worden gerekend. Samen met artikel 6, lid 4, voorziet artikel 6, lid 2, in een duidelijke rol voor verenigingen, organisaties en groepen.

¹⁶ Richtlijn 2003/35/EG past het Verdrag van Aarhus toe op bepaalde plannen en programma's die niet onder de richtlijn strategische milieubeoordeling vallen.

Artikel 6, lid 1

Het ontwerp-plan of ontwerp-programma en het overeenkomstig artikel 5 opgestelde milieurapport worden voor de in lid 3 [van artikel 6] bedoelde instanties en voor het publiek beschikbaar gesteld.

- 7.7. Dit artikel is het startpunt voor raadpleging en enigerlei daaropvolgend openbaar debat over het voorgestelde plan of programma. Het ontwerp-plan of -programma en het milieurapport moeten aan het publiek (zoals gedefinieerd in artikel 2, lid d) beschikbaar worden gesteld. Maar alleen het publiek dat overeenkomstig lid 4 is bepaald, heeft het recht om ten behoeve van de beoordeling zijn mening over deze documenten kenbaar te maken. De samenstelling van ‘het publiek’ is afhankelijk van het plan of programma in kwestie en de nationale wetgeving en praktijk.
- 7.8. De richtlijn geeft niet aan hoe de informatie **beschikbaar moet worden gesteld**. Wel is duidelijk dat dit op een wijze moet gebeuren die de betrokken instanties en het publiek in staat stelt om overeenkomstig artikel 6, lid 2, hun mening te geven. Een en ander zal naar behoren bekend moeten worden gemaakt en de informatie moet gemakkelijk toegankelijk zijn. Als artikel 7 van de richtlijn en artikel 6, lid 3, van het Verdrag van Aarhus samen in aanmerking worden genomen, lijkt de juiste wijze van verspreiding van de informatie hetzij via openbare kennisgeving of aan de belanghebbende leden van het publiek persoonlijk. Dit geldt ook voor de informatie die krachtens artikel 3, lid 7, en artikel 9, lid 1, beschikbaar moet worden gesteld. Daarnaast lijkt openbare kennisgeving een geschikte methode voor de leden van het publiek die er bezwaar tegen hebben om persoonlijk in kennis te worden gesteld van het resultaat van de besluitvorming (hetgeen in sommige lidstaten al de gebruikelijke gang van zaken is).

Artikel 6, lid 2

De in lid 3 [van artikel 6] bedoelde instanties en het in lid 4 [van artikel 6] bedoelde publiek wordt tijdig, daadwerkelijk en binnen een passend tijdschema de gelegenheid geboden om vóór de vaststelling, of vóór de onderwerping aan de wetgevingsprocedure van het plan of programma, hun mening te geven over het ontwerp-plan of -programma en het bijbehorende milieurapport.

- 7.9. Het **tijdschema** moet in wetgeving worden neergelegd. Het staat de lidstaten vrij om zelf de duur ervan te bepalen, zolang maar aan het vereiste wordt voldaan dat ‘tijdig’ en ‘daadwerkelijk’ gelegenheid wordt geboden voor reacties. Ervaringen met de m.e.r.-richtlijn en andere raadgevingsprocedures zullen de lidstaten informatie geven over het tijdschema dat nodig is.
- 7.10. Afhankelijk van het soort plan of programma kan een ander tijdschema nodig zijn. Er moet echter op worden gelet dat het publiek en de betrokken instanties voldoende tijd wordt gegeven om zich een oordeel te vormen en dat op adequate wijze op papier te zetten, zeker in het geval van lange, complexe,

controversiële of verreikende plannen of programma's. De planningautoriteit zal ook voldoende tijd moeten hebben om deze opvattingen te beoordelen teneinde er bij de besluitvorming over het plan of programma rekening mee te kunnen houden. Verder moet er bij het vaststellen van het tijdschema rekening mee worden gehouden dat soms om aanvullende informatie zal worden gevraagd en dat de verantwoordelijke instantie tijd nodig heeft om daarop te reageren.

Artikel 6, lid 3

De lidstaten wijzen de te raadplegen instanties aan, die wegens hun specifieke verantwoordelijkheden op milieugebied met de milieueffecten van de uitvoering van plannen en programma's te maken kunnen krijgen.

- 7.11. “**Instanties**” heeft in dit artikel betrekking op officiële overheidsinstanties, als gedefinieerd door bestuursrechtelijke of wettelijke bepalingen (zie tevens de opmerking in de paragrafen 3-12 - 3.13, hierboven). Voorbeelden van de hier bedoelde instanties zijn milieu-inspectoraten (op nationaal, regionaal of lokaal niveau), instellingen voor milieugericht onderzoek die een overheidstaak uitvoeren of afdelingen in het nationaal, regionaal of lokaal bestuur, die geïnteresseerd zijn of expertise hebben in de milieueffecten van de uitvoering van het plan of programma in kwestie.
- 7.12. Het zinsdeel “**specifieke verantwoordelijkheden op milieugebied**” heeft betrekking op hun verantwoordelijkheden als instantie (bijvoorbeeld, het monitoren van de kwaliteit van het milieu, het inspecteren van locaties of activiteiten, het doen van onderzoek, enz.).¹⁷
- 7.13. Het **aanwijzen** van de instanties overeenkomstig artikel 6, lid 3, kan gebeuren op een algemene wijze, door hen in de wetgeving tot uitvoering van de richtlijn op te nemen. Een nationaal milieu-inspectoraat kan bijvoorbeeld worden aangewezen als de instantie die in alle gevallen moet worden geraadpleegd dan wel in nader omschreven categorieën van gevallen. Het is natuurlijk mogelijk om in het geval van een algemene aanwijzing voor bepaalde gevallen in een vrijstellingsregeling te voorzien.
- 7.14. Instanties kunnen ook per geval worden aangewezen, op voorwaarde dat de uitvoeringswetgeving dit type aanwijzing mogelijk maakt. Hoe dit precies gebeurt, is afhankelijk van het desbetreffende nationale rechtssysteem. Eén methode is misschien om ten behoeve van dit artikel verscheidene instanties in de uitvoeringswetgeving aan te wijzen. Dat kunnen bijvoorbeeld milieu-inspectoraten zijn of afdelingen van het regionaal bestuur die een groot belang hebben bij de inhoud van bepaalde plannen of programma's. De planningautoriteit zou vervolgens per geval de te raadplegen instantie aanwijzen, afhankelijk van de inhoud van het desbetreffende plan of programma.

¹⁷ Het woord “instanties” wordt hier niet gebruikt in de betekenis van erkende (individuele) deskundigen, zoals vooraanstaande wetenschappers – hoewel dergelijke personen wel door overheidsinstanties kunnen worden aangesteld.

- 7.15. De lidstaten kunnen ook besluiten om instanties aan te wijzen die op een meer algemene wijze verantwoordelijkheden op milieugebied hebben, bijvoorbeeld naburige lokale overheden. Dit type aanwijzing zou betekenen dat de lokale overheden die moeten worden geraadpleegd, overheden zijn die een belang hebben bij een gegeven plan of programma, zonder dat het noodzakelijk is om elke lokale overheid in een land over plannen of programma's te raadplegen waarin de meeste van hen toch niet geïnteresseerd zijn. Dit is een voorbeeld van een methode die een soort middenweg vormt tussen de algemene en de zaakspecifieke aanwijzing.

Artikel 6, lid 4

De lidstaten bepalen het publiek [...] met inbegrip van het publiek dat door het besluitvormingsproces in het kader van deze richtlijn wordt of kan worden geraakt dan wel er belang bij heeft, met inbegrip van de relevante niet-gouvernementele organisaties, zoals organisaties die milieubescherming bevorderen en andere betrokken organisatie.

- 7.16. **“(H)et publiek dat door het besluitvormingsproces in het kader van deze richtlijn wordt of kan worden geraakt, dan wel er belang bij heeft”**, kan worden gezien als een ondergroep van het publiek in het algemeen. (Voor de definitie van ‘het publiek’, zie de paragrafen 7.5-7.6 hierboven.) Deze bepaling vereist van de lidstaten dat zij deze ondergroep vaststellen om deze vervolgens in de gelegenheid te stellen haar mening kenbaar te maken over het ontwerp-plan of -programma en het milieurapport (overeenkomstig artikel 6, lid 2). Maar aan deze verplichting kan niet op elke willekeurige wijze worden voldaan. Tot de groep moet het publiek behoren **dat wordt of kan worden geraakt** door, dan wel een **belang heeft bij** het plan of programma. Ook relevante niet-gouvernementele en andere betrokken organisaties (zie hieronder) moeten erin worden opgenomen. De aldus bepaalde groep kan voor elk plan of programma anders zijn, hoewel het kan voorkomen - bijvoorbeeld in het geval van een nationaal plan of programma - dat het publiek dat een belang heeft bij de besluitvorming of erdoor kan worden geraakt en het algemene publiek een en hetzelfde zijn. Bij het bepalen van het te raadplegen publiek moet daar dan rekening mee worden gehouden.
- 7.17. **Relevante niet-gouvernementele organisaties** worden per definitie beschouwd als onderdeel van het publiek dat kan worden geraakt door, dan wel een belang heeft bij de besluitvorming met betrekking tot een specifiek plan of programma dat onderwerp van beoordeling is. NGO's hebben onderling verschillende geografische werkterreinen. Sommige zijn bijvoorbeeld meer op nationaal niveau actief en andere meer op lokaal of regionaal niveau. Ook inhoudelijk verschillen de werkterreinen. Zo zijn er NGO's die zich concentreren op specifieke terreinen als natuurbescherming of afval. Bij het bepalen van de relevante NGO's overeenkomstig artikel 6, lid 4, zouden de lidstaten zich specifiek kunnen richten naar de aard en inhoud van het desbetreffende plan of programma en de belangen die door de NGO's worden behartigd. In bepaalde gevallen kan het nodig zijn om NGO's die zijn gevestigd in gemeenten die ver verwijderd zijn van het gebied waarop het desbetreffende plan of programma betrekking heeft, ook als die NGO's

uitsluitend oog hebben voor lokale problemen, niettemin tot het betrokken publiek te rekenen als duidelijk is dat zij als gevolg van het plan of programma in hun belangen worden geraakt.

Artikel 6, lid 5

De lidstaten stellen de nadere regels vast voor de informatie en de raadpleging van de instanties en het publiek.

- 7.18. De lidstaten kunnen zelf de **nadere regels** vaststellen voor het informeren van het publiek en de ontvangst van de reacties. De wetgeving tot uitvoering van de richtlijn dient hiervoor het kader te verschaffen.
- 7.19. In tegenstelling tot de m.e.r.-richtlijn geeft Richtlijn 2001/42/EG geen nadere bijzonderheden over de wijze van raadpleging (bijv. de plaats van raadpleging of de wijze van verspreiding). Naar analogie van de m.e.r.-richtlijn kunnen de regels bijvoorbeeld aangeven waar de raadpleging moet plaatsvinden, hoe het publiek moet worden geïnformeerd of hoe commentaar kan worden gegeven. De lidstaten hebben ook de mogelijkheid om de raadpleging op een modernere wijze uit te voeren - via discussies op internet, bijvoorbeeld -, op voorwaarde dat dit er niet toe leidt dat bepaalde groepen van het publiek worden uitgesloten.
- 7.20. Er zijn tal van methoden en technieken voor het raadplegen van het publiek. Deze variëren van het aansporen van het publiek om schriftelijk opmerkingen te maken over ontwerp-voorstellen, tot het organiseren van openbare hoorzittingen, het oprichten van stuurgroepen, focusgroepen en adviescomités, en het houden van interviews.¹⁸ Het is belangrijk om voor elk plan of programma de meest geschikte methode of techniek te kiezen.

Artikel 3, lid 6

Bij het onderzoek per geval en bij de specificatie van soorten plannen en programma's [het betreft het bepalen van de plannen en programma's die onder de richtlijn vallen], worden de in artikel 6, lid 3, bedoelde instanties geraadpleegd.

- 7.21. Voordat overeenkomstig artikel 3 wordt bepaald of een strategische milieubeoordeling is vereist, moeten de belanghebbende instanties worden geraadpleegd. Wanneer steeds elk geval afzonderlijk wordt onderzocht, moet deze raadpleging bij elk nieuw geval worden uitgevoerd.

Artikel 3, lid 7

De lidstaten zien erop toe dat de in lid 5 bedoelde vaststellingen [het betreft het bepalen van de plannen en programma's die onder de richtlijn vallen], inbegrepen de redenen waarom geen milieubeoordeling overeenkomstig de

¹⁸ Voor een overzicht van verschillende soorten van raadpleging, technieken en casestudy's, zie tevens 'Environmental Resource Management'.

artikelen 4 tot en met 9 wordt verlangd, voor het publiek beschikbaar worden gesteld.

- 7.22. De in artikel 3, lid 5, bedoelde conclusie dat wel/geen milieubeoordeling is vereist, moet openbaar worden gemaakt, en voor het geval dat de beoordeling niet is vereist, voorziet de richtlijn in een specifieke verplichting dat de redenen daarvan voor het publiek beschikbaar worden gesteld. Het kan zinvol zijn om bij het openbaar maken van deze conclusies ook aan te geven hoe de criteria van bijlage II in aanmerking zijn genomen.

Artikel 5, lid 4

De in artikel 6, lid 3, bedoelde instanties worden geraadpleegd als een besluit wordt genomen over de reikwijdte en het detailleringsniveau van de informatie die in het milieurapport moet worden opgenomen.

- 7.23. Deze bepaling geeft voorschriften voor de zogeheten 'screeningfase' van de milieubeoordelingsprocedure. De m.e.r.-richtlijn bevat geen bepaling ingevolge waarvan het verplicht is om instanties in deze fase van de procedure te raadplegen. Deze verplichting is pas ingevoerd bij Richtlijn 2001/42/EG, als een middel om de kwaliteit van het milieurapport te verbeteren. Eén van de doelstellingen van 'screening' is om te voorkomen dat men later in de beoordelingsprocedure gaat twijfelen of in het rapport wel de juiste onderwerpen zijn behandeld en of dat voldoende uitgebreid is gedaan.

Artikel 7, lid 1

Wanneer een lidstaat van oordeel is dat de uitvoering van een voor zijn grondgebied voorbereid plan of programma aanzienlijke milieueffecten in een andere lidstaat kan hebben, of wanneer een lidstaat die aanzienlijke gevolgen kan ondergaan hierom verzoekt, doet de lidstaat op het grondgebied waarvan het plan of programma wordt voorbereid vóór de vaststelling van dat plan of programma of vóór de onderwerping daarvan aan de wetgevingsprocedure een exemplaar van het ontwerp-plan of -programma en van het desbetreffende milieurapport aan de andere lidstaat toekomen.

- 7.24. Artikel 7 voorziet in de raadpleging van andere lidstaten over plannen of programma's waarvan deze aanzienlijke gevolgen kunnen ondervinden. Met betrekking tot deze kwestie volgt de richtlijn de algemene benadering die in het VN/ECE-Verdrag betreffende milieueffectbeoordeling in een grensoverschrijdende context (Verdrag van Espoo) wordt gehanteerd.
- 7.25. De lidstaten moeten voorzieningen treffen die hen in staat stellen om te bepalen of plannen of programma's grensoverschrijdende effecten kunnen hebben.

Artikel 7, lid 2

Een lidstaat die uit hoofde van lid 1 een exemplaar van een ontwerp-plan of -programma en van een milieurapport ontvangt, deelt de andere lidstaat mee of

hij raadpleging wenst alvorens dat plan of programma wordt vastgesteld of aan de wetgevingsprocedure wordt onderworpen. In dat geval gaan de betrokken lidstaten tot raadpleging over met betrekking tot de mogelijke grensoverschrijdende milieueffecten van de uitvoering van het plan of programma, en tot de maatregelen die worden overwogen om die effecten te beperken of teniet te doen.

Waar dergelijke raadpleging plaatsvindt, komen de betrokken lidstaten gedetailleerde regelingen overeen om ervoor te zorgen dat de in artikel 6, lid 3, bedoelde instanties en het in artikel 6, lid 4, bedoelde publiek in de lidstaat die aanzienlijke gevolgen kan ondergaan, binnen een redelijke termijn worden geïnformeerd en de gelegenheid krijgen hun mening kenbaar te maken.

- 7.26. Zodra het grensoverschrijdend mechanisme in gang is gezet, moeten de betrokken lidstaten gedetailleerde regelingen overeenkomen voor de noodzakelijke raadpleging van het publiek en de milieu-instanties in de getroffen lidstaat. De bilaterale overeenkomsten die in het kader van het Verdrag van Espoo zijn gesloten, kunnen als model dienen voor deze regelingen (wel moet er rekening mee worden gehouden dat de Espoo-overeenkomsten niet betrekking hebben op plannen of programma's als bedoeld in de richtlijn). Zo nodig kunnen multilaterale regelingen worden getroffen.

Artikel 7, lid 3

Als uit hoofde van dit artikel grensoverschrijdende raadpleging is vereist, komen de lidstaten aan het begin van die raadpleging een redelijke termijn overeen voor de duur van het overleg.

- 7.27. De richtlijn schrijft voor dat voor raadpleging in grensoverschrijdende situaties een **redelijke** termijn moet worden gesteld. Die termijn moet voldoende zijn voor het leggen van contacten tussen de betrokken lidstaten, het identificeren en raadplegen van het publiek en de milieu-instanties in de getroffen lidstaat, en het in aanmerking nemen van de hieruit voortvloeiende opmerkingen van de betrokken instanties in het land van herkomst. Praktische kwesties zoals de noodzaak van het maken van vertalingen kunnen dit proces nog verlengen. Vergeleken met niet-grensoverschrijdende situaties zal daardoor een ruimere termijn moeten worden uitgetrokken voor de raadpleging.
- 7.28. De richtlijn biedt de mogelijkheid van ad-hocregelingen voor grensoverschrijdende kwesties. Deze kunnen per geval verschillen. Dit kan nuttig zijn als de getroffen lidstaat voor elk plan of programma andere instanties en andere groepen uit het publiek wil raadplegen.
- 7.29. Een andere mogelijkheid is dat een algemeen kader voor bilaterale raadpleging wordt overeengekomen, waarbij de nadere regels per geval worden beslist. Dit kan een praktische oplossing zijn wanneer wordt verwacht dat de gevolgen van een plan of programma in verschillende regio's merkbaar zullen zijn.

Artikel 8

Met het volgens artikel 5 opgestelde milieurapport, de volgens artikel 6 gegeven meningen en het resultaat van de grensoverschrijdende raadpleging volgens artikel 7 wordt bij de voorbereiding en vóór de vaststelling of de onderwerping aan de wetgevingsprocedure van het plan of programma rekening gehouden.

- 7.30 De verplichting die in artikel 8 van de richtlijn is neergelegd, weerspiegelt het iteratieve karakter van de milieubeoordelingsprocedure zoals die voor plannen en programma's wordt uitgevoerd. Zij weerspiegelt ook de verplichting van artikel 7 van het Verdrag van Aarhus, dat samen met artikel 6, lid 8, van dat verdrag voorschrijft dat bij beslissingen over plannen en programma's naar behoren rekening moet worden gehouden met het resultaat van de inspraak. Het vereiste om informatie over de besluitvorming beschikbaar te stellen, is neergelegd in artikel 9 van de richtlijn (zie hieronder).

Artikel 9, lid 1

De lidstaten zien erop toe dat, wanneer een plan of programma wordt vastgesteld, de in artikel 6, lid 3, bedoelde instanties, het publiek en elke uit hoofde van artikel 7 geraadpleegde lidstaat hiervan in kennis worden gesteld en dat hun onderstaande stukken beschikbaar worden gesteld:

- a) het plan of programma zoals het is vastgesteld,*
- b) een verklaring die samenvat hoe milieuoverwegingen in het plan of het programma werden geïntegreerd en hoe, overeenkomstig artikel 8, met het volgens artikel 5 opgestelde milieurapport, de volgens artikel 6 gegeven meningen en het resultaat van de raadpleging volgens artikel 7 werd rekening gehouden en de redenen samenvat waarom is gekozen voor het plan of het programma zoals het is aangenomen, zulks in het licht van de andere redelijke alternatieven die zijn behandeld, en*
- c) de monitoringsmaatregelen waartoe wordt besloten overeenkomstig artikel 10.*

Artikel 9, lid 2

De nadere regels betreffende de in lid 1 bedoelde informatie worden door de lidstaten vastgesteld.

- 7.31. Artikel 9 handelt over het verstrekken van informatie aan het publiek over de eindresultaten van de beoordelingsprocedure. De lidstaten zijn vrij in de wijze waarop zij dat doen. Wel moet voldoende informatie worden verstrekt over de voorwaarden waaronder de informatie beschikbaar is en hoe deze kan worden verkregen. Een en ander kan gebeuren via voorlichtingspublicaties, mededelingen in overheidspublicaties of op websites van de overheid, bekendmakingen op radio en televisie, of via milieu-informatiegidsen, waarin wordt beschreven hoe relevante informatie kan worden verkregen. De kennisgeving aan het publiek is vergelijkbaar met die in de m.e.r.-richtlijn. De lidstaten kunnen gebruikmaken van deze ervaring of andere voorzieningen opzetten die hetzelfde doel dienen.

- 7.32. In tegenstelling tot de m.e.r.-richtlijn bevat Richtlijn 2001/42/EG geen geheimhoudingsbepalingen met betrekking tot het plan of programma of het milieurapport.

8. MONITORING

- 8.1. Ingevolge artikel 10 hebben de lidstaten niet alleen taken in de plannings- maar ook in de uitvoeringsfase. Het artikel schrijft voor dat de aanzienlijke gevolgen voor het milieu van de uitvoering van plannen en programma's moeten worden gemonitord. Monitoring is een belangrijk onderdeel van de richtlijn, omdat de resultaten van de milieubeoordeling daardoor kunnen worden vergeleken met de milieueffecten zoals die zich feitelijk voordoen.
- 8.2. De richtlijn geeft niet aan hoe de aanzienlijke milieueffecten moeten worden gemonitord (bijvoorbeeld, de instanties die verantwoordelijk zijn voor monitoring, de tijd en frequentie van monitoring, of de methoden die moeten worden gebruikt). Hoewel monitoring een wijdverbreide activiteit is, die in de gehele EU plaatsvindt, is de verzamelde informatie niet altijd snel toegankelijk en is vergelijken soms moeilijk door het gebruik van verschillende formaten, zelfs binnen dezelfde administratie. De lidstaten zouden misschien moeten overwegen of juridische of bestuurlijke maatregelen nodig zijn. Niet alleen om zeker te stellen dat overeenkomstig de richtlijn monitoring plaatsvindt, maar ook om ervoor te zorgen dat gegevens toegankelijk zijn en zo nodig aan anderen beschikbaar kunnen worden gesteld, zodat op een efficiënte manier gevolg kan worden gegeven aan de verplichtingen van artikel 10.

Artikel 10, lid 1

De lidstaten gaan de aanzienlijke gevolgen voor het milieu van de tenuitvoerlegging van plannen en programma's na, onder meer om onvoorziene negatieve gevolgen in een vroeg stadium te kunnen identificeren en de passende herstellende maatregelen te kunnen nemen.

- 8.3. Artikel 10 verplicht de lidstaten tot het monitoren van de aanzienlijke milieueffecten van de plannen en programma's die onder de richtlijn vallen. Wanneer een plan of programma wordt vastgesteld, moeten de in artikel 6, lid 3, bedoelde instanties, het publiek en elke uit hoofde van artikel 7 geraadpleegde lidstaat, in kennis worden gesteld van "de monitoringsmaatregelen waartoe wordt besloten overeenkomstig artikel 10" (artikel 9, lid 1, onder c)).
- 8.4. In de richtlijn wordt niet nader omschreven wat precies wordt bedoeld met "het nagaan van de gevolgen voor het milieu" of monitoring. Monitoring kan in het algemeen echter worden omschreven als een activiteit waarbij de ontwikkeling van relevante parameters in de tijd, de ruimte en in grootte wordt gevolgd. In de context van artikel 10 en de in dat artikel bedoelde onvoorziene nadelige gevolgen en herstelmaatregelen, kan monitoring ook een middel zijn om de informatie in het milieurapport te verifiëren. Artikel 10 bevat geen technische voorschriften met betrekking tot de wijze van monitoring. Men zou per geval die beschikbare methoden moeten gebruiken welke het meest geschikt zijn om voor dat specifieke geval na te gaan of de vooronderstellingen in het milieurapport overeenkomen met de milieueffecten zoals die zich voordoen wanneer het plan of programma feitelijk wordt

uitgevoerd en om in een vroeg stadium onvoorziene nadelige effecten van de uitvoering van het plan of programma te identificeren. Het is duidelijk dat monitoring in de milieubeoordeling is ingebed en dat daarvoor geen wetenschappelijke onderzoeksactiviteiten nodig zijn. Verder is de aard (bijv. kwantitatief of kwalitatief) en mate van gedetailleerdheid van de milieu-informatie die voor monitoring noodzakelijk is, afhankelijk van de aard en mate van gedetailleerdheid van het plan of programma en de voorspelde milieueffecten ervan.

- 8.5. Als monitoring op bevredigende wijze in de reguliere planningcyclus kan worden geïntegreerd, is het misschien niet nodig om daarvoor een afzonderlijke stap in de procedure in te voeren. De monitoringactiviteit kan bijvoorbeeld samenvallen met de periodieke herziening van een plan of programma, afhankelijk van de effecten die worden gemonitord en de frequentie waarmee de herziening plaatsvindt.
- 8.6. Wat gemonitord moet worden, zijn de **aanzienlijke gevolgen voor het milieu**. Daaronder vallen in beginsel allerlei soorten gevolgen, waaronder positieve, negatieve, voorziene en onvoorziene¹⁹. Gewoonlijk zullen dit de gevolgen zijn die overeenkomstig artikel 5 en bijlage I (f) in het milieurapport staan beschreven om te voldoen aan het vereiste dat het rapport de informatie moet bevatten “die redelijkerwijs mag worden vereist, gelet op de stand van kennis en beoordelingsmethoden, de inhoud en het detailleringsniveau van het plan of programma, [en] de fase van het besluitvormingsproces” (artikel 5, lid 2). In sommige gevallen kan ook de monitoring van andere effecten gerechtvaardigd zijn (bijvoorbeeld effecten die niet waren voorzien op het moment dat het plan of programma werd opgesteld).
- 8.7. Hoewel de andere elementen van bijlage I gewoonlijk niet relevant zullen zijn voor de uitvoering van het monitoringvoorschrift, kan het in sommige gevallen gepast zijn om de resultaten van monitoring te koppelen aan bijvoorbeeld milieuproblemen, doelstellingen op het gebied van milieubescherming of maatregelen voor het mitigeren van milieueffecten, die in bijlage I onder (d), (e) en (g) als verplichte informatie van het milieurapport worden genoemd. De richtlijn verplicht daar echter niet toe.
- 8.8. Artikel 10 schrijft niet voor dat aanzienlijke milieueffecten rechtstreeks moeten worden gemonitord. Ook indirecte monitoring is mogelijk, bijvoorbeeld door de monitoring van factoren die druk op het milieu uitoefenen of van maatregelen voor het mitigeren van milieueffecten.
- 8.9. ‘**Tenuitvoerlegging**’ betekent niet alleen de realisering van de in het plan of programma voorziene projecten (wat zowel het opzetten als de daadwerkelijke uitvoering omvat), maar omvat ook andere activiteiten (zoals gedragsbeïnvloedende of beheersmaatregelen) die onderdeel uitmaken van het plan of programma (of de uitvoering ervan).
- 8.10. Artikel 10 schrijft voor dat de aanzienlijke milieueffecten van de uitvoering

¹⁹ Zie de toelichting op ‘onvoorziene’ effecten in paragraaf 8.12.

van alle plannen en programma's die onder de richtlijn vallen, moeten worden gemonitord. Het artikel geeft niet aan of dit voor elk plan of programma afzonderlijk moet worden gedaan. Gelet op de flexibiliteit van het artikel, kan een monitoringmaatregel op verscheidene plannen of programma's betrekking hebben, zolang maar voldoende informatie over de milieueffecten van de individuele plannen of programma's wordt verstrekt en aan het doel en de verplichtingen van de richtlijn wordt voldaan.

- 8.11. In sommige gevallen is het mogelijk gemakkelijker om vast te stellen of sprake is van cumulatieve effecten als verschillende plannen of programma's gezamenlijk worden gemonitord.
- 8.12. Eén van de doelstellingen van monitoring die in artikel 10 worden genoemd, is om na te gaan of sprake is van **“onvoorziene nadelige gevolgen”**. Het is onwaarschijnlijk dat een redelijk uitvoerbaar monitoringprogramma zou kunnen worden ontworpen dat, uitgezonderd bij toeval, volstrekt onverwachte effecten aan licht kan brengen, en dat kan natuurlijk niet de bedoeling van het artikel zijn. Zelfs als onvoorziene veranderingen in het milieu opgespoord zouden kunnen worden, dan nog zou het in veel gevallen moeilijk zijn om die aan de uitvoering van het plan of programma toe te schrijven. Waarschijnlijker is dat met “onvoorziene nadelige gevolgen” wordt bedoeld op verkeerde prognoses in het milieurapport (bijv. over de ernst van een milieueffect) of op onvoorziene effecten door een verandering van de omstandigheden, waardoor bepaalde uitgangspunten in het milieurapport geheel of gedeeltelijk niet meer geldig zijn.
- 8.13. Een van de doelstellingen van monitoring is om de planningautoriteit de mogelijkheid te geven om geëigende herstelmaatregelen uit te voeren in het geval dat uit de monitoringactiviteiten zou blijken dat zich nadelige milieueffecten voordoen waarmee bij het opstellen van het milieurapport geen rekening is gehouden. De richtlijn verplicht de lidstaten echter niet noodzakelijkerwijs om een plan of programma te wijzigen naar aanleiding van de resultaten van monitoring. Dit is in overeenstemming met de algemene benadering van milieubeoordeling, die besluitvormers in staat stelt om met kennis van zaken een beslissing te nemen, maar niet de basis vormt voor milieunormen voor plannen of programma's. Wanneer lidstaten in het kader van nationale wetgeving herstelmaatregelen overwegen, kan natuurlijk iedere relevante informatie die via een dergelijke monitoring is verkregen, dienstig zijn.
- 8.14. Als een vastgesteld plan of programma naar aanleiding van monitoring wordt gewijzigd, kan die wijziging een nieuwe milieubeoordeling noodzakelijk maken (als deze beantwoordt aan de vereisten van artikel 2, onder a)), tenzij de wijziging gering is en de lidstaat bepaalt dat het niet waarschijnlijk is dat zich tengevolge van deze wijzigingen aanzienlijke milieueffecten zullen voordoen (artikel 3, lid 3)). Wijzigingen naar aanleiding van monitoring zullen in de regel tot doel hebben om nadelige milieueffecten te verhinderen of te mitigeren. Wanneer naar aanleiding van een wijziging moet worden besloten of een nieuwe milieubeoordeling noodzakelijk is, en in dat verband moet worden bepaald of de effecten van de wijziging aanzienlijk kunnen zijn, zijn

mogelijke relevante factoren onder meer de mate waarin de milieuprestatie van het plan door de wijziging zal verbeteren en welke milieueffecten al aan een uitgebreide milieubeoordeling zijn onderworpen.

Artikel 10, lid 2

Om te voldoen aan de bepalingen van lid 1 kunnen, als dit passend is, de bestaande monitoringsregelingen worden gebruikt om overlapping van monitoring te vermijden.

- 8.15. Artikel 10, lid 2, helpt om duidelijkheid te verkrijgen over de verplichtingen die uit het eerste lid voortvloeien. De informatie over de effecten van plannen en programma's hoeft niet specifiek voor dat doel te zijn verzameld. Er kunnen dus ook andere informatiebronnen worden gebruikt. Het betekent ook dat het niet verplicht is om ten behoeve van monitoring een nieuwe stap aan de procedure toe te voegen die losstaat van het reguliere planningproces, mits dat proces een geschikte monitoringsregeling bevat. Monitoring kan bijvoorbeeld worden geïntegreerd in de periodieke herziening van het plan of programma. Als geen geschikte monitoringsregeling bestaat, moeten de lidstaten er een ontwikkelen.
- 8.16. De grootste uitdaging is om in de verschillende lidstaten informatiebronnen te vinden die een geschikte basis vormen voor het uitvoeren van het monitoringvoorschrift en, zo nodig, om de bestaande monitoringsregelingen in overeenstemming te brengen met de eisen van de richtlijn. Ook de gegevens die zijn verzameld op grond van andere EU-wetgeving (bijv. Richtlijn 2000/60/EG tot vaststelling van een kader voor communautaire maatregelen betreffende het waterbeleid, en Richtlijn 96/61/EC inzake de geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging) kunnen voor monitoring overeenkomstig artikel 10 worden gebruikt, mits de gegevens relevant zijn voor het desbetreffende plan of programma en de milieueffecten ervan.

Verwante aspecten en bepalingen

- 8.17. Artikel 5 en bijlage I (i) schrijven gezamenlijk voor dat het publiek over de "voorgenomen" monitoringsmaatregelen moet worden geïnformeerd, en artikel 9, lid 1, vereist dat het publiek in kennis wordt gesteld van de "monitoringsmaatregelen waartoe wordt besloten". Deze bepalingen zijn hierboven in paragraaf 5.29 besproken. Informatie over de monitoringsmaatregelen waartoe is besloten, is niet alleen onderhevig aan het bepaalde in artikel 9, lid 1, maar ook aan de bepalingen van Richtlijn 2003/04/EG van het Europees Parlement en de Raad van 28 januari 2003 betreffende de toegang van het publiek tot milieu-informatie.
- 8.18. Indien van toepassing moeten bij de milieubeoordeling ook grensoverschrijdende effecten worden meegenomen (zie artikel 7 en bijlage II (2), derde streepje). Bijgevolg kan het nodig zijn om ook grensoverschrijdende milieueffecten te monitoren. Vandaar dat in het geval van plannen en programma's waarvoor grensoverschrijdende raadpleging is voorgeschreven, de ingevolge artikel 7 overeengekomen regelingen ook betrekking kunnen

hebben op monitoringsmaatregelen. De bepalingen van artikel 7 van het Verdrag van Espoo vormen wellicht een inspiratie voor dergelijke regelingen.

- 8.19. Monitoring kan eventueel bijdragen aan de in artikel 12, lid 2, bedoelde kwaliteitscontrole. Als monitoring aan het licht brengt dat een bepaald effect bij een bepaalde categorie van plannen of programma's systematisch over het hoofd wordt gezien of onderschat, kan dit helpen om de kwaliteit van toekomstige milieुरapporten te verbeteren. Over het algemeen zal monitoring informatie opleveren over de kwaliteit van het bestaande milieुरapport, welke informatie vervolgens kan worden gebruikt bij het opstellen van toekomstige milieुरapporten. In dit opzicht kan efficiënte monitoring worden gezien als een instrument voor kwaliteitscontrole dat helpt om de vereisten van artikel 12, lid 2, te vervullen.

9. VERBAND MET ANDERE GEMEENSCHAPSWETGEVING

- 9.1. Richtlijn 2001/42/EG en bepaalde andere Gemeenschapswetgeving overlappen elkaar op een aantal punten. De richtlijn geeft aan dat bepaalde plannen en programma's overeenkomstig de in de richtlijn neergelegde bepalingen moeten worden beoordeeld. Sommige van deze plannen en programma's zijn voorgeschreven door andere Gemeenschapswetgeving, die aanvullende of een ander soort milieubeoordeling kan vereisen dan die welke door de onderhavige richtlijn wordt voorgeschreven.
- 9.2. Artikel 11 geeft de belangrijkste algemene voorschriften met betrekking tot het verband tussen de richtlijn en andere Gemeenschapswetgeving. Andere belangrijke voorschriften staan in artikel 3, lid 2, onder b); artikel 3, lid 9; artikel 5, lid 3; en artikel 12, lid 4.

Artikel 11, lid 1

Een krachtens deze richtlijn uitgevoerde milieubeoordeling laat de voorschriften van Richtlijn 85/337/EEG en alle andere regels van het Gemeenschapsrecht onverlet.

- 9.3. Artikel 11, lid 1, betekent dat andere voorschriften van Gemeenschapsrecht die betrekking hebben op de milieubeoordeling van plannen en programma's samen met Richtlijn 2001/42/EG van toepassing zijn.
- 9.4. Eén van de criteria voor de toepassing van Richtlijn 2001/42/EG is dat een plan of programma het kader moet vormen voor de toekenning van toekomstige vergunningen voor de in de bijlagen van de m.e.r.-richtlijn genoemde projecten. Deze twee richtlijnen zullen elkaar normaalgesproken niet overlappen, omdat Richtlijn 2001/42/EG van toepassing is op plannen en programma's, terwijl de m.e.r.-richtlijn voor projecten geldt. Overlappendingen kunnen zich voordoen wanneer plannen of programma's voorzien in een reeks projecten die onder de m.e.r.-richtlijn vallen (een situatie die zich bijvoorbeeld bij transportplannen kan voordoen). In dergelijke gevallen moeten beide richtlijnen worden toegepast.
- 9.5. Wanneer plannen of programma's volgens het communautair milieurecht aan een milieubeoordeling moeten worden onderworpen en deze voldoen aan de in artikel 2 en 3 van Richtlijn 2001/42/EG neergelegde criteria, dan moet worden nagegaan of volgens die richtlijn een aanvullende beoordeling is voorgeschreven. Als dat het geval is, kan de richtlijn op verschillende manieren worden geïmplementeerd. De lidstaten kunnen bijvoorbeeld besluiten om één enkel wetgevingsinstrument in te voeren dat alle voorschriften van de richtlijn van toepassing verklaart op alle plannen en programma's die onder de werkingssfeer van de richtlijn vallen. Een andere mogelijkheid is dat zij elke juridische regeling wijzigen die verplicht tot het opstellen van een dergelijk plan of programma. Ook is een combinatie van beide mogelijk, waarbij in een algemeen voorschrift de hoofdbeginselen worden aangegeven en waar nodig de bestaande regelingen worden herzien.

Wanneer de lidstaten ingevolge artikel 13, lid 1, van de richtlijn het publiek in kennis stellen van de maatregelen die zij hebben vastgesteld, doen zij er om redenen van helderheid goed aan om uit te leggen op welke wijze zij dergelijke aanvullende bepalingen hebben geïmplementeerd.

- 9.6. In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de gevolgen van de richtlijn voor enkele plannen en programma's die voortvloeien uit Gemeenschapswetgeving die nauw aan de richtlijn is gerelateerd. Er is niet naar volledigheid gestreefd. Op pagina 63 staat een overzichtstabel. Wanneer wordt gekeken naar het verband tussen de richtlijn en andere Gemeenschapswetgeving, moet voor het bepalen van de juridische status van het plan of programma ook rekening worden gehouden met de nationale wetgeving waarmee die andere Gemeenschapswetgeving is geïmplementeerd.
- 9.7. De **kaderrichtlijn water** (2000/60/EG) introduceert een 'maatregelenprogramma' (artikel 11) en een 'stroomgebiedsbeheersplan' (artikel 13) voor het coördineren van maatregelen betreffende de waterkwaliteit binnen de afzonderlijke stroomgebieden. Het is niet mogelijk om categorisch te stellen dat stroomgebiedsbeheersplannen en maatregelenprogramma's onder de richtlijn strategische milieubeoordeling vallen. Een dergelijke beoordeling moet voor elk geval afzonderlijk worden gedaan, op basis van de bekende criteria van artikel 2 en 3 van de richtlijn. Omdat de kaderrichtlijn zowel het maatregelenprogramma als het stroomgebiedsbeheersplan verplicht stelt en deze door het bevoegd gezag moeten worden opgesteld, is de belangrijkste vraag of zij het kader vormen voor het toekennen van toekomstige vergunningen voor projecten. Het antwoord hierop is afhankelijk van de inhoud van het plan of programma in kwestie. Ook moet worden gekeken in hoeverre er in een stroomgebiedsbeheersplan sprake is van daadwerkelijke planning als het feitelijk niet meer is dan een samenvatting van wat al in het maatregelenprogramma staat beschreven.
- 9.8. De **nitraatrichtlijn** (91/676/EEG) bepaalt dat voor gebieden die door nitraatverontreiniging worden bedreigd, actieprogramma's moeten worden opgesteld. Deze actieprogramma's zijn niet zozeer gericht op projecten als op bepaalde landbouwpraktijken. Zij kunnen echter in bepaalde gevallen het kader vormen voor het toekennen van toekomstige vergunningen voor projecten, zoals in het geval van programma's voor de intensieve veehouderij. In dergelijke gevallen zouden deze actieprogramma's als "programma's" in de zin van de richtlijn strategische milieubeoordeling kunnen worden beschouwd en derhalve een milieubeoordeling vereisen. Wanneer de programma's uitsluitend betrekking hebben op landbouwpraktijken, en niet op projecten, is de richtlijn niet van toepassing.
- 9.9. De **kaderrichtlijn afval** (75/442/EEG) schrijft voor dat de lidstaten plannen voor afvalbeheer moeten opstellen (artikel 7). Wat de basiselementen van deze plannen moeten zijn, wordt met name in artikel 7 aangegeven. Aanvullende voorschriften met betrekking tot de inhoud worden gegeven in de richtlijnen 91/689/EEG betreffende gevaarlijke afvalstoffen en 94/62/EG betreffende verpakking en verpakkingsafval. Doel van afvalbeheersplannen is onder meer

het aanwijzen van geschikte deponieën of afvalverwijderingsinstallaties. In die zin lijken zij het kader te vormen voor het toekennen van vergunningen voor afvalverwijderingsinstallaties (die worden genoemd in bijlage I , punt (9) en (10) en in bijlage II, punt (11), onder (b)). Dergelijke afvalbeheersplannen vallen normaalgesproken onder de richtlijn strategische milieubeoordeling en ingevolge artikel 3, lid 2, onder a), zou milieubeoordeling automatisch verplicht zijn, mits ook aan alle andere criteria is voldaan. Daarnaast kunnen er plannen zijn die niet rechtstreeks geschikte deponieën of afvalverwijderingsinstallaties aanwijzen, maar daarvoor wel de criteria vaststellen en/of deze taak aan plannen lager in de hiërarchie delegeren (bijv. regionale of provinciale plannen). Ook deze plannen lijken het algemene kader voor de daaropvolgende toekenning van vergunningen te vormen en vallen daardoor waarschijnlijk eveneens onder de richtlijn strategische milieubeoordeling. Maar er zullen ook afvalbeheersplannen zijn die geen gebieden voor verwijderingsinstallaties aanwijzen; bijvoorbeeld wanneer de verwijderingscapaciteit voldoende is voor de hoeveelheid afval die wordt geproduceerd. Een dergelijk afvalbeheersplan allocceert mogelijk afvalstromen aan bepaalde regio's of aan bepaalde recyclingroutes zonder dat het plan "het kader" vormt voor projecten. In zo'n geval is de richtlijn waarschijnlijk niet van toepassing.

- 9.10. De **kaderrichtlijn luchtkwaliteit** (96/62/EG) bepaalt dat voor zones en agglomeraties waar de niveaus van een of meer verontreinigende stoffen een bepaalde grenswaarde overschrijden, de lidstaten een plan of programma moeten opstellen en uitvoeren dat ertoe leidt dat binnen de daarvoor gestelde termijn aan de grenswaarde wordt voldaan (artikel 8, lid 3). In zones en agglomeraties waar het niveau van meer dan één verontreinigende stof hoger ligt dan de grenswaarde, moeten de lidstaten zorgen voor een geïntegreerd plan voor alle betrokken verontreinigende stoffen (artikel 8, lid 4). Hoofddoel van deze plannen of programma's is het verbeteren van de luchtkwaliteit. Hoewel ze gevolgen kunnen hebben voor tal van sectoren, hebben ze niet noodzakelijkerwijs betrekking op een van de in artikel 3, lid 2, onder a), van de richtlijn strategische milieubeoordeling genoemde sectoren. Toch moeten ze krachtens artikel 3, lid 4, aan een milieubeoordeling worden onderworpen als ze het kader vormen voor de toekenning van vergunningen voor projecten en de lidstaten menen dat ze aanzienlijke milieueffecten kunnen hebben. Artikel 11 van de kaderrichtlijn luchtkwaliteit bepaalt dat de lidstaten de Commissie de plannen of programma's voor het realiseren van de grenswaarden moeten toezenden. Hoewel daartoe geen verplichting bestaat, zou het nuttig zijn als de Commissie tegelijkertijd informatie werd toegezonden over de bijbehorende strategische milieubeoordeling (bijv. de informatie die in artikel 9 van de richtlijn strategische milieubeoordeling wordt bedoeld).
- 9.11. Doel van de **habitatriichtlijn** (92/43/EEG) is het tot stand brengen van een coherent Europees ecologisch netwerk van speciale beschermingszones. De richtlijn schrijft voor dat de lidstaten gebieden voorstellen voor aanwijzing als speciale beschermingszone en de Commissie een lijst van dergelijke gebieden doen toekomen. Met de aanwijzing als speciale beschermingszone wordt erkend dat het desbetreffende gebied een ecologische waarde heeft en waard is

om te worden beschermd. De essentie van een dergelijk voorstel is dus dat wordt erkend dat het gebied in kwestie uit milieuoogpunt waardevol is. Een dergelijk voorstel zou op zichzelf normaalgesproken niet in een plannings- of programmeringsbesluit resulteren. Het geeft alleen aan voor welk geografisch gebied een beschermingsmaatregel moet gelden. Eventuele milieueffecten in een gebied zijn niet het gevolg van het voorstel om dat gebied als speciale beschermingszone aan te wijzen, maar van de beschermingsmaatregelen die in een later stadium worden genomen. Het is derhalve niet waarschijnlijk dat het voorstel om een gebied in het kader van de habitatrichtlijn als speciale beschermingszone aan te wijzen, een beoordeling als bedoeld in Richtlijn 2001/42/EG vereist.

- 9.12. Voor plannen en programma's die uit hoofde van de Structuurfondsen of het Europees Oriëntatie- en Garantiefonds voor de Landbouw worden gefinancierd, geldt Richtlijn 2001/42/EG niet voor de huidige programmeringsperioden (zie artikel 3, lid 9, en paragraaf 3.8, hierboven).

Artikel 11, lid 2

Voor plannen en programma's waarvoor de verplichting om een milieubeoordeling uit te voeren gelijktijdig uit deze richtlijn en uit andere Gemeenschapswetgeving voortvloeit, kunnen de lidstaten voorzien in gecoördineerde of gezamenlijke procedures die aan de vereisten van de relevante Gemeenschapswetgeving voldoen, teneinde onder meer overlapping van beoordelingen te vermijden.

- 9.13. Hierboven is al vermeld dat in het geval dat een milieubeoordeling zowel door de richtlijn als door andere Gemeenschapswetgeving wordt voorgeschreven, beide reeksen van voorschriften tegelijkertijd van toepassing zijn. Het zou absurd zijn als dit zou betekenen dat voor hetzelfde voorstel in essentie twee keer dezelfde beoordeling zou moeten worden uitgevoerd. Teneinde dit te voorkomen, biedt artikel 11, lid 2, de lidstaten de mogelijkheid om te voorzien in gecoördineerde of gezamenlijke procedures die aan de vereisten van de relevante Gemeenschapswetgeving voldoen. De eerste stap is om vast te stellen of Richtlijn 2001/42/EG en andere Gemeenschapswetgeving die voorschriften met betrekking tot milieubeoordeling bevat, tegelijkertijd van toepassing zijn (zie hierboven). Vervolgens kunnen de lidstaten besluiten om een milieubeoordelingsprocedure vast te stellen waarin zowel de voorschriften van de richtlijn als die van andere relevante Gemeenschapswetgeving zijn geïntegreerd. Het is wenselijk om daarbij rekening te houden met eventuele toelichtingen op de desbetreffende wetgeving, waarbij men er altijd aan moet denken dat ingeval de toelichting op de ene richtlijn in strijd is met de wettelijke voorschriften van een andere richtlijn, de laatstgenoemde in nationale wetgeving moet worden omgezet.
- 9.14. De beoordeling krachtens de *m.e.r.-richtlijn* gebeurt doorgaans in een later stadium van het besluitvormingsproces dan de beoordeling die krachtens Richtlijn 2001/42/EG wordt uitgevoerd, omdat de *m.e.r.-richtlijn* betrekking heeft op projecten en niet op de plannen of programma's die het kader voor dergelijke projecten vormen. Toch kunnen de twee richtlijnen elkaar in

sommige lidstaten overlappen, namelijk wanneer het plan of programma betrekking heeft op de vergunning voor een project.

- 9.15. In dergelijke gevallen kan het wenselijk zijn - om een overlapping van beoordelingen te voorkomen - om een gecoördineerde procedure in te voeren die de aspecten van beide richtlijnen bestrijkt. Rekening houdend met de kenmerkende eigenschappen van een project aan de ene en van een plan of programma aan de andere kant, zijn de basisvoorschriften van de twee richtlijnen in principe hetzelfde. In tegenstelling tot de richtlijn strategische milieubeoordeling vereist de m.e.r.-richtlijn bij een onderzoek per geval echter geen raadpleging van andere instanties (artikel 4, lid 2), heeft deze andere voorschriften met betrekking tot kennisgeving van besluiten over screening, en bevat deze geen voorschriften met betrekking tot kwaliteit en monitoring.
- 9.16. De *kaderrichtlijn water* en de richtlijn strategische milieubeoordeling zijn complementair en voorzien in milieubeoordelingen die in grote lijnen met elkaar overeenkomen. Uit een analyse van de wetsteksten komen enkele verschillen naar voren tussen de elementen van de respectieve milieubeoordelingen die de twee richtlijnen voorschrijven. De bepalingen met betrekking tot inspraak, bijvoorbeeld, zijn in de kaderrichtlijn water gericht op de stappen die nodig zijn voor het opstellen, toetsen en bijstellen van stroomgebiedsbeheersplannen, terwijl die bepalingen in de richtlijn strategische milieubeoordeling meer algemeen van aard zijn, omdat ze gelden voor behoorlijk uiteenlopende plannen en programma's. Indien lidstaten besluiten om voor de omzetting van deze richtlijnen in een gezamenlijke procedure te voorzien, moeten zij ervoor zorgen dat daarin de bepalingen van beide richtlijnen op een juiste wijze tot uitdrukking komen. Een mogelijke manier om overlapping te voorkomen, is om de in artikel 3 van de kaderrichtlijn water bedoelde bevoegde instantie er ook voor te laten zorgen dat de stroomgebiedsbeheersplannen aan de voorschriften van de richtlijn strategische milieubeoordeling voldoen. Waar de richtlijn strategische milieubeoordeling met name van grote waarde voor de uitvoering van de kaderrichtlijn water kan zijn, is bij de toepassing van de in artikel 4 genoemde vrijstellingen. Steeds wanneer de termen 'het milieu in bredere zin', 'voor het milieu aanmerkelijk gunstigere middelen' of 'duurzame ontwikkeling' worden gebruikt als criteria voor de toepassing van een vrijstelling, kan het nuttig zijn om een milieubeoordeling overeenkomstig de richtlijn strategische milieubeoordeling uit te voeren om een vrijstelling op basis van die criteria te rechtvaardigen.
- 9.17. Ten behoeve van de kaderrichtlijn water is een gemeenschappelijke uitvoeringsstrategie ontwikkeld en zijn tal van informele toelichtingen geproduceerd die uitvoerig advies geven over de uitvoering ervan.²⁰ Deze documenten gaan in sommige gevallen verder dan de voorschriften in de wetstekst. Zo wordt bijvoorbeeld in het document waarin een toelichting op inspraak wordt gegeven duidelijk gemaakt dat inspraak niet alleen verplicht is

²⁰

Deze documenten behandelen onderwerpen zoals economische analyse, analyse van milieudruk en -effecten, planningproces en beoordeling van de toestand van het milieu en zullen in de loop van 2003 worden gepubliceerd. Op internet zijn zij al beschikbaar:
<http://forum.europa.eu.int/Public/irc/env/wfd/library>.

voor de stroomgebiedsbeheersplannen (zoals artikel 14 wellicht ten onrechte zou kunnen worden geïnterpreteerd) maar ook op maatregelenprogramma's. Deze toelichting bevat nuttige voorbeelden over de wijze waarop het publiek overeenkomstig de richtlijn zou kunnen worden geïnformeerd en geraadpleegd en geeft advies over 'good practice' voor andere soorten plannen en programma's die onder de richtlijn strategische milieubeoordeling vallen. Waarschijnlijk zouden ook andere onderdelen van de richtlijnen (zoals het opstellen van het milieurapport, of de bepalingen betreffende grensoverschrijdende gevallen) baat hebben bij een dergelijke vergelijkbare complementaire aanpak.

- 9.18. De procedure voor het opstellen van afvalbeheersplannen krachtens de *kaderrichtlijn afval (75/442/EEG)* omvat geen milieubeoordeling. In het algemeen zal milieubeoordeling derhalve als een nieuw element in deze procedure moeten worden geïntroduceerd – hoewel de nationale wetgeving van de lidstaten mogelijk al voor een deel voorziet in een strategische milieubeoordeling voor afvalbeheersplanning.
- 9.19. Plannen en programma's waarvoor is bepaald dat zij krachtens de *habitatrichtlijn*²¹ een milieubeoordeling vereisen, moeten krachtens artikel 3, lid 2, onder b), van de richtlijn strategische milieubeoordeling ook een beoordeling overeenkomstig laatstgenoemde richtlijn ondergaan. Vandaar dat de richtlijn strategische milieubeoordeling en de habitatrichtlijn tegelijkertijd van toepassing zijn op alle plannen en programma's die gevolgen hebben voor de in artikel 6 en 7 van de habitatrichtlijn bedoelde beschermingszones en dat een gecombineerde procedure kan worden uitgevoerd, op voorwaarde dat de voorschriften van beide richtlijnen worden nageleefd. In dat geval moet de procedure de bij de richtlijn strategische milieubeoordeling voorgeschreven stappen bevatten en de bij de habitatrichtlijn voorgeschreven toets betreffende de gevolgen voor de beschermingszones.
- 9.20. De beoordeling overeenkomstig de habitatrichtlijn moet de zekerheid verschaffen dat een plan de natuurlijke kenmerken van het desbetreffende gebied niet zal aantasten. De bevoegde nationale instantie mag geen toestemming geven voor een plan dat nadelige gevolgen heeft voor het gebied, tenzij de voorwaarden en criteria van artikel 6, lid 4, van de habitatrichtlijn zijn vervuld.²²

²¹ De habitatrichtlijn schrijft expliciet de beoordeling van 'plannen' en niet 'programma's' voor. Een 'plan' in de zin van de habitatrichtlijn kan echter de kenmerken hebben van een 'programma' in de zin van de richtlijn strategische milieubeoordeling, omdat het onmogelijk is een strikt onderscheid tussen plannen en programma's te maken. (Zie ook paragraaf 3.3 - 3.6 en 3.32, hierboven).

²² Artikel 6, lid 4, luidt als volgt: 'Indien een plan of project, ondanks negatieve conclusies van de beoordeling van de gevolgen voor het gebied, bij ontstentenis van alternatieve oplossingen, om dwingende redenen van groot openbaar belang, met inbegrip van redenen van sociale of economische aard, toch moet worden gerealiseerd, neemt de lidstaat alle nodige compenserende maatregelen om te waarborgen dat de algehele samenhang van Natura 2000 bewaard blijft. De lidstaat stelt de Commissie op de hoogte van de genomen compenserende maatregelen. Wanneer het betrokken gebied een gebied met een prioritair type natuurlijke habitat en/of een prioritaire soort is, kunnen alleen argumenten die verband houden met de menselijke gezondheid, de openbare veiligheid of met voor het milieu wezenlijke gunstige effecten dan

- 9.21. De beoordeling overeenkomstig de richtlijn strategische milieubeoordeling heeft een grotere reikwijdte. Zij heeft niet alleen betrekking op gevolgen voor beschermde gebieden en geselecteerde soorten, maar ook op gevolgen voor de biodiversiteit in het algemeen en andere elementen, zoals lucht- of waterkwaliteit of het cultureel en architectonisch erfgoed. In het geval dat de procedure overeenkomstig de habitatrichtlijn en de procedure overeenkomstig de richtlijn strategische milieubeoordeling zouden worden gecombineerd, zou de hieruit voortvloeiende procedure uit de hierna volgende stappen kunnen bestaan.
- 9.22. Wanneer is bepaald dat een plan of programma gevolgen kan hebben voor een gebied dat onder de habitatrichtlijn valt en het ook voldoet aan de vereisten van artikel 2 en 3 van de richtlijn strategische milieubeoordeling, valt het automatisch binnen de werkingssfeer van de richtlijn.
- 9.23. Vervolgens moeten in een milieurapport de milieueffecten van het plan of programma en die van de redelijke alternatieven voor het plan of programma worden bepaald, beschreven en beoordeeld. Daarin moeten ook de gevolgen worden beschreven voor de gebieden en soorten die krachtens de habitatrichtlijn speciale bescherming genieten. Het verdient echter de voorkeur om dat in een afzonderlijk hoofdstuk te doen, omdat de resultaten van de beoordeling bindend zijn voor het besluit dat de bevoegde instanties met betrekking tot het plan of programma zullen nemen.
- 9.24. Het publiek en de instanties die te maken kunnen krijgen met de milieueffecten van de uitvoering van het plan of programma, moeten krachtens artikel 6 van de richtlijn strategische milieubeoordeling worden geraadpleegd. Ten behoeve van deze raadpleging moeten aan publiek en bedoelde instanties het ontwerp-plan of -programma en het milieurapport ter beschikking worden gesteld. Voorwerp van raadpleging zijn ook de gevolgen van het plan of programma voor de gebieden en soorten die onder bescherming van de habitatrichtlijn vallen.
- 9.25. Met het rapport en de resultaten van de raadplegingen moet vóór de vaststelling of de onderwerping aan de wetgevingsprocedure van het plan of programma rekening worden gehouden. Als men tot de conclusie komt dat het plan of programma nadelige gevolgen kan hebben voor het desbetreffende gebied, kan het uitsluitend worden vastgesteld onder de in artikel 6 van de habitatrichtlijn beschreven voorwaarden. Met betrekking tot andere milieueffecten beschrijft de relevante nationale wetgeving krachtens de habitatrichtlijn de voorwaarden waaronder het plan of programma alsnog kan worden vastgesteld.
- 9.26. Krachtens artikel 6 van de richtlijn strategische milieubeoordeling moeten het publiek en de aangewezen instanties in kennis worden gesteld van het besluit dat ten aanzien van het plan of programma is genomen. De verklaring waarin

wel, na advies van de Commissie, andere dwingende redenen van groot openbaar belang worden aangevoerd.’

in het kort wordt weergegeven hoe de milieuoverwegingen in het plan of programma zijn geïntegreerd, vermeldt ook of de verantwoordelijke instantie van oordeel is dat het plan of programma in overeenstemming is met de habitatrichtlijn.

- 9.27. De milieueffecten van de uitvoering van het plan of programma moeten worden gemonitord (artikel 10 van de richtlijn strategische milieubeoordeling). Tot de milieueffecten die onderwerp van monitoring zijn, behoren ook de gevolgen voor de gebieden en soorten die onder de bescherming van de habitatrichtlijn vallen.

**Strategische milieubeoordeling voor plannen en programma's die voortvloeien uit communautaire milieuwetgeving – overzichtstabel
N.B.: Deze tabel is niet uitputtend; lezers dienen ook de relevante tekst en de richtlijnen zelf te raadplegen.**

	Plan of programma in de zin van de richtlijn strategische milieubeoordeling (art. 2, onder a))		Verplichte milieubeoordeling krachtens art. 3, lid 2			Voorwaardelijke milieubeoordeling krachtens art. 3, lid 4
	Plan of programma?	of Verplicht op grond van wettelijke of bestuursrechtelijke bepalingen?	Bedoeld voor de in art. 3, lid 2, onder a) genoemde sectoren?	Vormt het kader voor toekenning van toekomstige vergunningen voor m.e.r.-plichtige projecten?	Vormt het kader voor toekenning van toekomstige vergunningen voor m.e.r.-plichtige projecten?	Vereist een beoordeling van de krachtens art. 3, lid 2 bedoelde habitatrichtlijn?
Gemeenschaps-wetgeving	Ja/Nee	Ja	Ja (waterbeheer)	Ja/Nee (afhankelijk van de inhoud)	Ja/Nee (afhankelijk van de inhoud)	
Kaderrichtlijn water (2000/60/EG)	Ja	Ja	Ja (waterbeheer)	Ja/Nee (afhankelijk van de inhoud van het actieprogramma, eventueel voor installaties voor intensieve veehouderij)	Ja/Nee (afhankelijk van de inhoud van het actieprogramma)	
Kaderrichtlijn afval de voorschriften van de richtlijnen 91/676/EEG en 94/62/EG	Ja	Ja	Ja (afvalbeheer)	Ja/Nee (afhankelijk van de inhoud van het afvalbeheersplan)	Ja/Nee (afhankelijk van de inhoud van het afvalbeheersplan)	

	Plan of programma in de zin van de milieubeoordeling (art. 2, onder a))		Verplichte milieubeoordeling krachtens art. 3, lid 2				Voorwaardelijke milieubeoordeling krachtens art. 3, lid 4
	Plan of programma?	Verplicht op grond wettelijke bestuursrechtelijke bepalingen?	Bedoeld voor de in art. 3, lid 2, onder a) genoemde sectoren?	Vormt het kader voor toekenning vergunningen voor m.e.r.-plichtige projecten?	Vereist een beoordeling de krachtens de habitatrichtlijn?	Vereist een beoordeling wanneer kans op aanzienlijke milieueffecten bestaat?	
Gemeenschaps-wetgeving							
Kaderrichtlijn luchtkwaliteit	Ja	Ja	- (sector: luchtkwaliteit)		Ja/Nee (afhankelijk van de inhoud van het actieprogramma)	Ja	
Habitatrichtlijn (92/43/EEG)	- (Aanwijzing van een gebied vormt geen 'plan' of 'programma')	Ja	-		-	-	
Habitatrichtlijn (92/43/EEG)	Ja (Plannen en programma's die gevolgen hebben voor beschermingszones als bedoeld in art. 6 en 7 van de habitatrichtlijn)	Ja	Ja		Ja		
Verordeningen betreffende resp. Structuurfondsen en Europees Oriëntatie- en Garantiefonds voor de Landbouw	- (Voor de huidige planningsperiode vrijgesteld van verplichting strategische milieubeoordeling)						

Aanhangsel I - Praktijkhandleiding voor monitoring

Als handleiding voor de nationale instanties die verantwoordelijk zijn voor het integreren van de monitoringvoorschriften van Richtlijn 2001/42/EG in de verschillende planningsprocedures, wordt hieronder een beschrijving gegeven van verschillende stappen die daarbij mogelijk van dienst kunnen zijn. De stappen worden in een logische maar niet noodzakelijkerwijs chronologische volgorde gegeven. Bovendien is de kennis van en praktische ervaring met de monitoring van plannen en programma's in dit stadium nog betrekkelijk gering. Monitoringplannen dienen derhalve flexibel te zijn en ruimte te bieden voor aanpassingen.

Voor uitvoerigere informatie over de praktische uitvoering van artikel 10 wordt verwezen naar het rapport 'Implementing Article 10 of the SEA Directive', dat in het kader van het IMPEL-netwerk is opgesteld.

Bepalen van de reikwijdte van monitoring

De eerste stap bij het ontwerpen van een monitoringsysteem voor een bepaald planningsproces, is beschrijven welke milieueffecten door het systeem waargenomen moeten kunnen worden. Het milieurapport geeft een kader voor de reikwijdte van de monitoringactiviteit door aan te geven welke aanzienlijke milieueffecten verwacht kunnen worden. De milieueffecten die voorwerp van monitoring zijn, zijn derhalve in beginsel dezelfde als die welke voorwerp van de milieubeoordeling zijn. Afhankelijk van het type plan of programma en in het bijzonder van de fase van de uitvoering ervan, kan het echter nodig zijn om zich te richten op de milieueffecten die met betrekking tot de uitvoering relevant zijn. Voorts kan bij het bepalen van de reikwijdte van de monitoringactiviteit ook rekening worden gehouden met de mogelijkheid dat herstelacties worden uitgevoerd. De moeilijkheid om een duidelijk verband te leggen tussen de uitvoering van een plan of programma en waargenomen veranderingen in het milieu, kunnen tot gevolg hebben dat niet alle relevante milieueffecten worden gemonitord. Er zou een veiligheids-check moeten worden uitgevoerd om er zeker van te zijn dat bij de beoordeling geen nadelige effecten over het hoofd zijn gezien.

- **Voorwerp van monitoring zijn in beginsel de milieueffecten die in het milieurapport worden genoemd.**
- **Bij monitoring kan echter ook de aandacht wordt gericht op milieueffecten of bepaalde aspecten die bij het opstellen van het milieurapport nog niet werden herkend.**

In kaart brengen van noodzakelijke informatie

De tweede stap is het in kaart brengen van de informatie die nodig is om te ontdekken wat de milieueffecten van een plan of programma zijn. Informatie over de milieueffecten van een plan of programma kan ook worden afgeleid van informatie over de oorzaken ervan,²³ omdat milieueffecten niet alleen direct (door het meten van veranderingen in het milieu) maar ook indirect kunnen worden gemonitord, aan de hand van gegevens over, bijvoorbeeld, de uitvoering van in het plan of programma voorziene maatregelen voor het mitigeren van nadelige effecten, of over factoren die

²³ Een actueel model voor de keten van causale relaties is het DPSIR-schema (drijvende krachten - druk - toestand - effect - reactie).

bijdragen aan milieudruk, zoals de emissie van verontreinigende stoffen of de productie van afval.

De monitoringprogramma's die in de loop van het IMPEL-project zijn onderzocht, richten zich vaak meer op de uitvoering van maatregelen en op de factoren die bijdragen aan milieudruk dan op de effecten. Reden hiervoor is de moeilijkheid om een oorzaak-effectrelatie te leggen, d.w.z. om een verandering in het milieu die mogelijk door verscheidene factoren wordt beïnvloed, onomstotelijk toe te schrijven aan de uitvoering van het plan of programma in kwestie. Een biologisch monitoringsysteem brengt bijvoorbeeld uitgebreide informatie over de toestand van het milieu in een bepaald gebied aan het licht en over de verandering daarvan in een gegeven tijdsbestek, maar kan geen antwoord geven op de vraag of de waargenomen veranderingen in het milieu (bijv. achteruitgang van bepaalde soorten, schade aan bepaalde planten) moet worden toegeschreven aan de uitvoering van, bijvoorbeeld, een verkeersplan. In dit geval zouden de gegevens van het monitoringsysteem kunnen worden gekoppeld aan een analyse van de voortgang van de uitvoering van het verkeersplan ('drijvende krachten') en van de maatregelen die in het plan zijn voorzien voor het mitigeren van schadelijke effecten.

Opgemerkt moet worden dat niet alle informatie waarover de planningautoriteit kan beschikken, ook automatisch noodzakelijk of nuttig is voor monitoring. Belangrijk is vast te stellen welke gegevens relevant en representatief zijn voor het plan of programma. Een uitvoerbare methode voor het selecteren van relevante milieu-informatie is in het kader van het IMPEL-project betreffende monitoring gepresenteerd. Het monitoringprogramma voor het afvalbeheersplan van Wenen was gebaseerd op een reeks vragen die relevant waren voor de follow-up van het plan (bijv. prognoses over de hoeveelheid afval die de komende jaren wordt geproduceerd, prognoses over emissiereductie, mate waarin doelstellingen worden gerealiseerd, enz.)²⁴. In veel gevallen zal ook een reeks indicatoren worden gebruikt als kader voor de selectie van relevante milieu-informatie. Belangrijke functie van indicatoren of, zoals in het geval van Wenen, een reeks vragen, is om de beschikbare milieu-informatie te condenseren tot informatie die ook voor leken begrijpelijk is (die gewoonlijk over verdere acties zullen beslissen).

Wanneer men bepaalt welke milieu-informatie noodzakelijk is, moet natuurlijk ook rekening worden gehouden met de betrouwbaarheid van informatie en met de vraag of de desbetreffende informatie gedurende de planningsperiode beschikbaar zal zijn.

- **Het is zinvol vast te stellen welke milieu-informatie voor de monitoring van de relevante milieueffecten noodzakelijk is.**
- **Milieueffecten kunnen ook indirect worden gemonitord, door monitoring van de oorzaken ervan (zoals factoren die bijdragen aan milieudruk of maatregelen voor het mitigeren van nadelige effecten).**
- **Een reeks indicatoren of vragen kan helpen bepalen welke milieu-informatie relevant is. Zij helpen ook om de milieu-informatie tot begrijpelijke informatie te condenseren.**

²⁴

Voor meer bijzonderheden, zie het eindverslag van het IMPEL-project.

In kaart brengen van bestaande informatiebronnen

De derde stap is het in kaart brengen van de bestaande informatiebronnen waar men de vereiste gegevens over de toestand van het milieu kan vinden. Of deze zoektocht succesvol is, hangt af van het specifieke plan of programma en van de systemen die voor de monitoring van de relevante milieufactoren bestaan. Hieronder volgen twee belangrijke informatiebronnen die van nut kunnen zijn voor het monitoren van de aanzienlijke milieueffecten van plannen en programma's.

a) Gegevens op projectniveau

De eerste gegevensbron bevat milieu-informatie over de projecten waarvoor het plan het kader vormt. Milieu-informatie op projectniveau wordt geproduceerd en verzameld in verschillende stadia van de realisering van een project. Tijdens de vergunningsfase wordt informatie verzameld over de waarschijnlijke aanzienlijke milieueffecten van het project ten behoeve van de milieubeoordeling ervan (hoewel ook de gegevens die tijdens een m.e.r.-procedure worden verzameld, voorspellend van aard zijn, zijn zij gewoonlijk gedetailleerder dan die welke tijdens de planningsfase worden gebruikt) of ten behoeve van andere vergunningprocedures. Tijdens de bouw- en bedrijfsfase wordt het project geïnspecteerd om zeker te zijn dat de voorwaarden waaronder de vergunning is verleend, in de praktijk worden nageleefd. Ook deze inspectie levert in potentie relevante informatie op. Verder vereist de richtlijn inzake de geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging, dat een register wordt bijgehouden van de verontreinigende emissies van een groot aantal industriële installaties.²⁵

Gegevens op projectniveau hebben in de meeste gevallen betrekking op factoren die bijdragen aan milieudruk, zoals verontreinigende emissies, en in zekere mate ook op milieueffecten. Deze gegevens kunnen helpen om de prognoses met betrekking tot milieueffecten te vergelijken met de werkelijke effecten van de uitvoering van het plan of programma en om te beoordelen of de milieudoelen die op planningsniveau zijn gesteld, worden verwezenlijkt.

Informatie op projectniveau wordt gewoonlijk door andere instanties verzameld dan die welke met de monitoring van plannen en programma's is belast. Vandaar dat ervoor moet worden gezorgd dat wanneer het monitoringsysteem van projectgerelateerde gegevens afhankelijk is, deze gegevens aan de monitoringinstantie worden verstrekt. Ook moet er rekening mee worden gehouden dat informatieverzameling op projectniveau hoofdzakelijk is gericht op kleinschalige milieueffecten, terwijl de milieubeoordeling vaak voor grootschalige plannen of programma's wordt uitgevoerd. Vandaar dat projectgerelateerde informatie eerst moet worden verwerkt, samengevoegd en samengevat alvorens deze voor de monitoring van een plan of programma kan worden gebruikt.

b) Algemene milieumonitoring

De tweede en wijdverspreide bron van milieu-informatie bestaat uit systemen voor algemene milieumonitoring, waaronder statistieken die milieugegevens verschaffen die niet op specifieke plannen, programma's of projecten betrekking hebben. Hoewel

²⁵ Voor een uitgebreid overzicht van Gemeenschapswetgeving die het verzamelen van projectgerelateerde milieu-informatie voorschrijft, wordt verwezen naar het eindverslag van het IMPEL-project.

deze gegevens veranderingen in het milieu en dus milieueffecten laten zien, kunnen op basis daarvan slechts beperkte conclusies worden getrokken met betrekking tot het effect van de uitvoering van een plan of programma (omdat de oorzaak-effectrelatie moeilijk is vast te stellen). Deze gegevens kunnen echter worden gebruikt om vast te stellen of de milieudoelstellingen van een plan of programma zijn gehaald. Zij kunnen ook een indicatie geven van de effectiviteit van uitgevoerde of voorziene maatregelen voor het bereiken van deze doelstellingen. Dergelijke programma's, statistieken en onderzoeken voor algemene milieumonitoring zijn in alle lidstaten te vinden en in grote mate ook vereist door Gemeenschapswetgeving (bijv. artikel 5 en 8 van Richtlijn 2000/60/EG (kaderrichtlijn water) of Richtlijn 2003/3/EG betreffende ozon in de omgevingslucht).²⁶

- **Bronnen van milieu-informatie kunnen worden gevonden op projectniveau (bijv. informatie die tijdens m.e.r.-procedures is verzameld of informatie uit emissieregisters die ingevolge de Richtlijn betreffende de geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging worden bijgehouden).**
- **Milieu-informatie op projectniveau heeft betrekking op factoren die bijdragen aan milieudruk en op milieueffecten. Deze projectgerelateerde gegevens moeten worden samengevoegd en samengevat wanneer zij voor gebruik op planningsniveau zijn bedoeld.**
- **Systemen voor algemene milieumonitoring verschaffen gegevens die veranderingen in het milieu laten zien. Op basis van dergelijke gegevens kan worden vastgesteld of milieudoelstellingen zijn verwezenlijkt, maar zij maken het slechts in beperkte mate mogelijk om veranderingen in het milieu aan de uitvoering van een plan of programma toe te schrijven.**
- **De Gemeenschapswetgeving schrijft op verscheidene plaatsen voor dat ten behoeve van artikel 10 milieugegevens moeten worden verzameld.**

Dichten van hiaten

De vierde stap is het dichtenvan de hiaten die men tegenkomt wanneer men de bestaande informatiebronnen vergelijkt met de informatiebehoeften die voor een specifiek plan of programma uit artikel 10 voortvloeien. In sommige gevallen is mogelijk al voldoende informatie beschikbaar om aan de voorschriften van artikel 10 te voldoen, maar kan het desalniettemin nodig zijn dat tussen de instanties die de informatie verzamelen en die welke verantwoordelijk is voor monitoring, een voortdurende informatie-uitwisseling plaatsvindt. In andere gevallen moeten misschien de bestaande monitoringsystemen worden uitgebreid door aanvullende aspecten of meetpunten toe te voegen. Het is belangrijk om te benadrukken dat monitoring overeenkomstig artikel 10 maar een beperkt doel heeft, namelijk het vaststellen van tekortkomingen in de milieubeoordeling. Monitoring is dus geen vrije wetenschappelijke exercitie. Daar dient men zich steeds van bewust te zijn wanneer men erover denkt bestaande systemen uit te breiden of nieuwe op te zetten.

Procedurele integratie van monitoring in planningsysteem

De vijfde stap is het integreren van monitoring in het planningsysteem. Zoals hierboven is uitgelegd, hoeft monitoring geen afzonderlijke stap in de planningprocedure te zijn, maar kan ook onderdeel zijn van het reguliere

²⁶ Voor een uitvoeriger overzicht van de relevante Gemeenschapswetgeving, zie het eindverslag van het IMPEL-project.

planningsstelsiem. Een goed moment in het administratieve proces voor het integreren van de bij Richtlijn 2001/42/EG vereiste milieubeoordeling, lijkt de periodieke herziening van een plan of programma te zijn. Bij ontstentenis van een dergelijke periodieke herziening is het wenselijk om, hetzij in een algemene regel of in elk milieurapport afzonderlijk, vast te leggen op welk tijdstip en met welke frequentie de effecten van het plan of programma worden gemonitord.

Er moeten hoe dan ook enkele procedurele regelingen worden getroffen om ervoor te zorgen dat het monitoringsstelsiem doelmatig functioneert. Bepaald moet worden welke instantie verantwoordelijk is voor de verschillende taken met betrekking tot monitoring: verzamelen, verwerken en beoordelen van de milieu-informatie. Voorts is het belangrijk dat de desbetreffende instantie de relevante informatie op de juiste wijze krijgt aangereikt (bijv. wanneer milieugegevens aan een beleidsvormende instantie worden verstrekt, dient dit op begrijpelijke wijze en met een duidelijke uitleg te gebeuren).

Bij het opstellen van een monitoringplan dient men er rekening mee te houden dat monitoring niet ophoudt wanneer de vereiste gegevens zijn verzameld, maar ook de beoordeling van deze gegevens omvat.

- **Monitoring kan in het planningsstelsiem worden geïntegreerd.**
- **Efficiënte monitoring vereist dat een verantwoordelijke instantie wordt aangewezen en dat het tijdstip en de frequentie van monitoring wordt vastgesteld.**
- **Een monitoringplan dient ook de beoordeling van de verzamelde gegevens te omvatten.**

Herstelactie

De milieugegevens die via monitoring zijn verkregen, kunnen van dienst zijn wanneer een herstelactie in het kader van nationale wetgeving wordt overwogen. Artikel 10 bevat echter geen verplichting tot een dergelijke herstelactie. Hieronder worden derhalve slechts algemene opmerkingen over dit soort acties gemaakt.

Het kan zinvol zijn om criteria vast te stellen die aangeven wanneer moet worden onderzocht of een herstelactie noodzakelijk is. In enkele lidstaten bevat de vigerende wetgeving al algemene bepalingen ingevolge waarvan een plan moet worden herzien als dat nodig is om te verzekeren dat een gebied zich ontwikkelt als gepland (bijv. voor een evenwichtige stadsontwikkeling).

Een herstelactie is op verschillende niveaus mogelijk. Op het planningsniveau kan het besluit tot vaststelling van een plan of programma ongedaan worden gemaakt en een nieuw plan of programma worden vastgesteld, of het bestaande plan of programma kan worden gewijzigd. Wanneer het rechtssysteem van de lidstaat dat toestaat, kan ook op het uitvoeringsniveau een herstelactie worden ondernomen. Dit zou kunnen betekenen dat de verklaringen in het plan of programma die onjuist zijn gebleken of op onjuiste vooronderstellingen zijn gebaseerd, niet langer als kader worden beschouwd voor de toekenning van vergunningen voor afzonderlijke projecten.

Ook is een combinatie mogelijk van herstelacties op respectievelijk plannings- en uitvoeringsniveau. Dit zou kunnen betekenen dat enerzijds het plan of programma op

basis van de nieuwe informatie over milieueffecten wordt gewijzigd en anderzijds - teneinde te voorkomen dat zich in de periode dat het oude plan of programma nog van kracht is, ongewenste ontwikkelingen voordoen die in strijd zijn met de geplande wijziging - de toekenning van vergunningen voor projecten wordt uitgesteld, of dat het besluit met betrekking tot het project wordt genomen zonder verwijzing naar het plan of programma, als het nationale recht dat tenminste toestaat.

- **Het kan zinvol zijn om criteria vast te stellen die aangeven wanneer een herstelactie moet worden overwogen.**
- **Herstelacties zijn zowel op plannings- als uitvoeringsniveau mogelijk.**

Aanhangsel II - Leden van de werkgroep

Ursula Platzer, federaal ministerie van Landbouw, Bosbouw, Milieu en Waterbeheer, Oostenrijk

Andreas Sommer, provinciale regering van Salzburg, dienst Milieubescherming, Oostenrijk

Ulla-Riitta Soveri, ministerie van Milieubeheer, Finland

Otmar Lell en Astrid Langenberg, federaal ministerie van Milieubeheer, Natuurbehoud en Nucleaire Veiligheid, Duitsland

Matthias Roder, Beiers ministerie van Regionale Ontwikkeling en Milieuzaken, Duitsland

Mari van Dreumel, ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, Nederland

Sten Jerdenius, ministerie van Milieubeheer, Zweden

David Aspinwall en Phil Weatherby, kabinet van de vice-premier, Verenigd Koninkrijk

Lieselotte Feldmann, Europese Commissie, directoraat-generaal Milieu

Antti Maunu, Europese Commissie, directoraat-generaal Milieu

Aanhangsel III - Bibliografie

Andreas Sommer, *'The Assessment of the Significance of Environmental Effects. Procedure and Criteria for Screening in Strategic Environmental Assessments'*, the Austrian Federal Ministry of Agriculture, Forestry, Environment and Water Management, 2002

Royal Haskoning, *'Quality assurance strategic environmental assessment'*. In opdracht van het Nederlandse ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, 2002

Environmental Resource Management, *'Public participation and stakeholders' involvement in the SEA process: an overview of available techniques and methodologies*. In opdracht van het Nederlandse ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, 2002

European Union Network for the Implementation and Enforcement of Environment Law (IMPEL). *IMPEL PROJECT: Implementation of Article 10 of the EA Directive 2001/42/EC*

Jonathan Robinson, *'Anticipating the effect of Strategic Environmental Assessment'*, at **Planning law: Analysing Reform, Europe and Caselaw**, White Paper Conference, London, 21 maart 2002.